

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศิลปินหญิง ในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก

Female Artists in History of Western Art

ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล

ศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก
Female Artists in History of Western art

ศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก
Female Artists in History of Western art

ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2560

499.-

ปิยะแสง จันทร์วงศ์ไพศาล

ศิลปะป็นหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก / ปิยะแสง จันทร์วงศ์ไพศาล

1. ศิลปะป็นหญิง. 2. ศิลปะกรรมตะวันตก.

704.042

ISBN 978-974-03-3562-7

สปพจ. 2114

สรรคุณคำวิชาการ ผู้สังคัม

www.ChulaPress.com

Knowledge to All

ลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 500 เล่ม พ.ศ. 2560

การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ารูปแบบใดทั้งสิ้น

ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้จัดทำหน้า ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

สาขา

ศาลาพระเกี้ยว โทร. 0-2218-7000-3 โทรสาร 0-2255-4441

สยามสแควร์ โทร. 0-2218-9881-2 โทรสาร 0-2254-9495

มนเรศวร จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-0162-4 โทรสาร 0-5526-0165

ม.เทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โทร. 0-4421-6131-4 โทรสาร 0-4421-6135

ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. 0-3839-4855-9 โทรสาร 0-3839-3239

โรงเรียนนายร้อย จปร. จ.นครนายก โทร. 0-3739-3023 โทรสาร 0-3739-3023

ม.พะเยา จ.พะเยา โทร. 0-5446-6799-800 โทรสาร 0-5446-6798

จัตุรัสจามจุรี (CHAMCHURI SQUARE) ชั้น 4 โทร. 0-2160-5301-2 โทรสาร 0-2160-5304

รัตนานิเบศร์ (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5408-9 โทรสาร 0-2950-5405

ม.เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี จ.นครราชสีมา โทร. 0-4492-2662-3 โทรสาร 0-4492-2664

มือถือ 08-6392-7785

Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. 0-2255-4433 <http://www.chulabook.com>

และเครือข่าย

ร้านค้า หนังสือเข้าชั้นเรียน ติดต่อแผนกขายส่ง สาขารัตนานิเบศร์ (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5408-9

โทรสาร 0-2950-5405

มีจำหน่ายที่ ร้านซีเอ็ดทุกสาขา ร้านนายอินทร์ทุกสาขา และร้านหนังสือชั้นนำทั่วประเทศ

กองบรรณาธิการ : จุฑามาศ ตั้งจิตวิชัย

พิสูจน์อักษร : ปุญญาสา บุญเปี่ยม

ออกแบบปกและรูปเล่ม : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ขอบและท่า โทร. 0-2447-2464, 08-1642-0419

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [6003-082] โทร. 0-2218-3549-50 โทรสาร 0-2218-3557

<http://www.cuprint.chula.ac.th>

คำนิยม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นับตั้งแต่คนอุบัติขึ้นในโลก โดยวิวัฒนาการจากลิงหางสั้นมาสู่สถานะของความเป็นคน หลักฐานเก่าแก่ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แสดงให้เห็นถึงสตรีเพศเป็นใหญ่ในสังคมในสถานะแรกที่สำคัญคือ เป็นผู้ให้กำเนิดผู้คนในสังคมนั้น ๆ แนวคตินิยมนี้ไม่ใช่เกิดในแต่ละสังคมเท่านั้น หากแต่ได้กลายเป็นคตินิยมที่คล้ายคลึงกันทั่วโลกอย่างเหลือเชื่อ มันเป็นการแสดงการระต่อสิ่งที่ประจักษ์ตามสัญชาตญาณอย่างไม่ต้องมีผู้หนึ่งผู้ใดมาสั่งสอน คตินี้ยังได้ปรากฏหลักฐานในศาสนาเกือบทุกศาสนา เช่น พระแม่มาเรียในคริสต์ศาสนา เจ้าแม่ทุรคา สุรัสวดี ลักษมีในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หลักฐานต่าง ๆ ที่นำเสนอมีมากมายเกินคำพรรณนาถึงความสำคัญของสตรีเพศ

ผมคงไม่สามารถกล่าวอย่างเียนย่อในเรื่องต่าง ๆ ให้มากความ แต่ปรารถนาแสดงความรู้สึกและความคิดเห็นในฐานะที่คุ้นเคยกับประวัติศาสตร์ศิลปะพอสมควร แต่เกี่ยวกับผู้สร้างงานศิลปะที่เป็นสตรีเพศ ผมแทบไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นผลงานของศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะในยุคสมัยต่าง ๆ ของทางตะวันตกเลย มีทราบอยู่บ้างในฐานะของผู้อุปถัมภ์สร้างงานศิลปะ ซึ่งผมเองก็รู้สึกว่ ผู้เขียนประวัติศาสตร์ชั้นนำของโลกคงลืมพวกเธอเหล่านั้นกระมัง ผมได้เก็บจำความสงสัยนี้มานานปีตราบจนกระทั่งรองศาสตราจารย์ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล ได้เขียนหนังสือชื่อ ศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก ซึ่งก็ไม่ได้ทำให้ผมผิดหวัง นับเป็นเอกสารทางวิชาการที่อ้างอิงได้ เพราะรวบรวมจากหลักฐานต่าง ๆ ที่น่าเชื่อถือ ด้วยสำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย รวมถึงมีภาพประกอบชัดเจน

ครั้งพอย่างก้าวคริสต์ศตวรรษที่ 21 ประสบการณ์ตรงของผมมีต่อศิลปินหญิง ได้พบว่ายุคสมัยนี้เป็นยุคสมัยของสตรีเพศโดยแท้ ในวงการศิลปะของโลก มีนามของพวกเธอจำนวนไม่น้อยติดอยู่ในนามของศิลปินระดับโลกอยู่หลายคน ผลงานของเธอไม่ใช่ “เป็นผลงานของผู้หญิง” ตามที่เคยเรียก แต่เปลี่ยนมาเป็น “ผลงานของศิลปิน” ทัดเทียมกับเพศชาย พวกเธอได้เสนอผลงานที่เป็นสุนทรียภาพแนวใหม่ที่ไม่เคยมีผู้เสนอมาก่อน ช่วยให้วงการศิลปะของโลกขยายขอบเขตออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

สุดท้ายคงต้องขอขอบคุณสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนให้จัดพิมพ์ขึ้น

๗. กัง ร ฐนพงษ์

ศาสตราจารย์กิตติคุณกำจร สุนพงษ์ศรี

คำนำ

“ประวัติศาสตร์ศิลปะ” เป็นวิชาสำคัญวิชาหนึ่งที่มีการเรียนการสอนอยู่ในทุกสถาบันการศึกษาทางด้านศิลปะ นิสิต-นักศึกษาจำนวนมากล้วนรู้จักศิลปินเลื่องลือนาม ไม่ว่าจะเป็น เลโอนาร์โด ดา วินชี มิเคิลันเจโล ราฟาเอล รูเบนส์ เรมบรันด์ เซซานน์ โกแกง ฟานก๊อก ฯลฯ แต่มีใครบ้างที่เฉลียวใจว่า ศิลปินตั้งแต่อดีตจนถึงสมัยใหม่กลับไม่มีรายชื่อของ ศิลปินหญิง (Female artists) เลยแม้แต่คนเดียว ราวกับว่าโลกของประวัติศาสตร์ศิลปะ ศิลปินที่เป็นเพศหญิงนั้นไม่มีตัวตน ไม่มีแม้กระทั่งบันทึกในบทเรียนทางศิลปะ เรื่องราวของศิลปะตะวันตกที่กล่าวถึงผลงานของศิลปินหญิงจึงถูกหลงลืมไปจากหน้าประวัติศาสตร์อย่างน่าเสียดายยิ่ง

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นแรงบันดาลใจสำคัญเพื่อไขข้อข้องใจที่ผู้เขียนปรารถนาทราบถึงข้อเท็จจริงดังกล่าว จนกระทั่งพบว่าประวัติศาสตร์ศิลปะดูเหมือน “บังเอิญ” หรือ “จงใจ” กล่าวข้ามประเด็นผลงานของศิลปินหญิงไปโดยไร้การบันทึก นานวันยิ่งทำให้ผู้เรียนน้อยยิ่งกว่าน้อยรู้จักและรับทราบถึงประวัติหรือผลงานของพวกเธอเหล่านั้น ซึ่งนับเป็นสิ่งที่น่าเสียใจและน่าเสียดายเป็นยิ่งนัก

ด้วยความเชื่อมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม และเชื่อมั่นในศักยภาพของเพศหญิงที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาย หนังสือเล่มนี้จึงถูกเขียนขึ้นเพื่อบันทึกบทเรียนใหม่ที่การเรียนประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยควรรู้จัก

ก่อนคืนวันจะเลื่อนลับ ก่อนความทรงจำจะจางหาย หนังสือ “ศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก” เล่มนี้ จะทำหน้าที่บันทึกเรื่องราวอันน่าสนใจและทรงคุณค่านี้ ให้กลับฟื้นคืนสู่ความทรงจำใหม่ให้กับผู้อ่านที่สนใจใฝ่รู้ในประวัติศาสตร์ศิลปะ กล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือวิชาการเล่มแรกและเล่มเดียวในประเทศไทยที่เขียนถึงศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก เริ่มจากศิลปะสมัยกลาง (Medieval art) จนถึงศิลปะสมัยใหม่ (Modern art) ผ่านเรื่องราวชีวิตและผลงานศิลปะจากฝีมือของเพศหญิงในฐานะศิลปินที่นำศึกษาเรียนรู้ เพราะเรื่องราวของศิลปินหญิงเหล่านั้น เต็มไปด้วยสีสันแห่งชีวิตที่ขมขื่น เศร้าหมอง และหลายคนมีชีวิตที่รันทอดหดหู่ รวมทั้งยังต้องเผชิญกับแรงกดดันทางสังคม ค่านิยมที่ย่อมรับผลงานศิลปะจากฝีมือของเพศหญิง และไม่เคยมองว่าผู้หญิงคนใดจะสามารถเป็นศิลปินได้

ดังนั้น หนังสือ “ศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก” เล่มนี้ คือ “ประวัติศาสตร์ศิลปะ” ในแบบฉบับที่หลายคนอาจไม่เคยรู้จัก !

รองศาสตราจารย์ปิยะแสง จันทร์วงศ์ไพศาล

มกราคม 2560

สารบัญ

	หน้า
คำนิยม	
คำนำ	
สารบัญ	
เกริ่นนำ	
ศิลปหนังในคริสต์ศตวรรษที่ 5-14	1
- สมัยกลาง (Medieval period)	1
ศิลปหนังในคริสต์ศตวรรษที่ 15-16	29
- สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance)	29
ศิลปหนังในคริสต์ศตวรรษที่ 17	65
- บาโรก (Baroque)	65
ศิลปหนังในคริสต์ศตวรรษที่ 18	107
- โรโกโก (Rococo)	110
- ลัทธิคลาสสิกใหม่ (Neo-classicism)	125
ศิลปหนังในคริสต์ศตวรรษที่ 19	155
- ศิลปะตามหลักวิชา (Academic art)	158
- กลุ่มนิยมแบบก่อนราฟาเอล (Pre-Raphaelites)	161
- สัจนิยม (Realism)	174
- ลัทธิประทับใจ (Impressionism)	190
ศิลปหนังในคริสต์ศตวรรษที่ 20	215
- สัญลักษณ์นิยม (Symbolism)	221
- ศิลปะไร้มายา (Naïve art)	233
- คติโฟวิสต์ (Fauvism)	235
- ลัทธิสำแดงพลังอารมณ์ (Expressionism)	235
- ศิลปะนามธรรม (Abstract art)	239
- บาศกนิยม (Cubism)	243
- นวนศิลป์ (Art Nouveau)	247
- อลังการศิลป์ (Art Deco)	249
- คติดาดา (Dada)	252
- ลัทธิเหนือจริง (Surrealism)	254
- ลัทธิสำแดงพลังอารมณ์แนวนามธรรม (Abstract expressionism)	265

- ศิลปะลวงตา (Op art)	271
- ประติมากรหญิงร่วมสมัย (Contemporary Female sculptors)	273
บรรณานุกรม	281
ประวัติผู้เขียน	285

เกริ่นนำ

ย้อนเวลากลับไปสู่ช่วงเวลาอันยาวนานแห่งประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก เรื่องราวเกี่ยวกับสตรี เป็นหนึ่งในหัวข้อที่ถ่ายทอดลงบนงานศิลปะทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม เป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้ศิลปินนิยมสร้างสรรค์บนผลงานศิลปะ แต่ในบันทึกทางประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตกนับตั้งแต่หลังการล่มสลายของอาณาจักรโรมัน กลับไม่มีการกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในบริบทแห่งความเป็นศิลปิน ไม่ว่าจะในยุคใดสมัยไหน ล้วนไม่มีการกล่าวถึง รวบรวมว่าประวัติศาสตร์ศิลปะลี้ลับเลื่อนผู้หญิงในฐานะของศิลปินไปโดยสิ้นเชิง เพราะกว่าจะมีชื่อของศิลปินหญิงที่เป็นที่รู้จักกันอยู่บ้าง ก็ล่วงเลยมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยนิด มีคำถามที่น่ากังขาอีกก็คือ รายชื่อและผลงานจากฝีมือของศิลปินหญิงนั้นหายไปไหน และมีใครบ้าง ?

ด้วยเหตุผลดังกล่าว นับตั้งแต่หน้านี้เป็นต้นไป หนังสือ “ศิลปินหญิงในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก” เล่มนี้ จะอธิบายอดีตที่สูญหายของประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยรวบรวมรายชื่อและผลงานสำคัญ ๆ ของศิลปินหญิงเท่าที่มีการกล่าวถึงบันทึกไว้ โดยย้อนกลับไปถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 หรือสมัยกลาง (Medieval period) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการบันทึกชื่อของจิตรกรที่เป็นเพศหญิงเป็นครั้งแรก และดำเนินสืบเนื่องมากกว่า 500 ปีจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 อันเป็นความเปลี่ยนแปลงไปสู่ศิลปะสมัยใหม่ (Modern art) และความเปลี่ยนแปลงของสิทธิสตรีและความเท่าเทียมทางเพศในปัจจุบัน

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ แบ่งออกตามลำดับทางประวัติศาสตร์ และเรียงตามความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก ได้แก่

- ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 5-14 สมัยกลาง (Medieval period)
- ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance)
- ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 17 บาโรก (Baroque)
- ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 18 โรโกโก (Rococo) และลัทธิคลาสสิกใหม่ (Neo-classicism)
- ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประกอบด้วย ศิลปะตามหลักวิชา (Academic art) กลุ่มนิยมแบบก่อนราฟาเอล (Pre-Raphaelites) สัจนิยม (Realism) และลัทธิประทับใจ (Impressionism)
- ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ประกอบไปด้วย สัญลักษณ์นิยม (Symbolism) ศิลปะไร้มายา (Naive art) คติโฟวิสต์ (Fauvism) ลัทธิสำแดงพลังอารมณ์ (Expressionism) ศิลปะนามธรรม (Abstract art) บาศกนิยม (Cubism) นวศิลป์ (Art Nouveau) อลังการศิลป์ (Art Deco) คติดาดา (Dada) ลัทธิเหนือจริง (Surrealism) ลัทธิสำแดงพลังอารมณ์แนวนามธรรม (Abstract expressionism) ศิลปะลวงตา (Op art)

ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 5-14 (Female artists in 5-14th century) สมัยกลาง (Medieval Period)

สมัยกลาง (Medieval Period) หรือ ยุคกลาง (Middle Ages) เป็นช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของทวีปยุโรป ครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยส่วนใหญ่แล้วทางประวัติศาสตร์จะนับตั้งแต่การล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตก จนถึงการเริ่มต้นของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance)

หลังการรุกรานของกลุ่มชนเผ่าอนารยชนบุกเข้าโจมตีจักรวรรดิโรมันตะวันตก (Western Roman Empire) จนถึงกาลล่มสลายลง ดินแดนตะวันตกหรือทวีปยุโรปในปัจจุบันก็ตกอยู่ท่ามกลางสงคราม เกิดการรบพุ่งแย่งชิงดินแดนอย่างต่อเนื่อง ความสับสนวุ่นวายที่เกิดขึ้นอย่างยาวนานหลายร้อยปี ทำให้ความหวังในการดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสุขหมดสิ้นไป ระบบเจ้าขุนมูลนายได้เข้ามาครอบงำสังคม เกิดการแบ่งชนชั้นและการกดขี่ข่มเหง เป็นผลทำให้ประชาชนหมดสิ้นความหวัง ด้วยเหตุนี้ ทำให้คริสต์ศาสนาซึ่งแพร่หลายอย่างรวดเร็วทั่วดินแดนยุโรป กลายมาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความเคารพศรัทธาให้กับชาวตะวันตกตั้งแต่นั้นมา

คริสต์ศตวรรษที่ 11 สงครามครูเสด (Crusades) ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1095 กลายมาเป็นสงครามศาสนาคริสต์และอิสลามที่ยืดเยื้อมายาวนาน ประชากรในสมัยกลางเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว ไม่เพียงแต่มาจากผลพวงจากสงคราม แต่ยังเกิดหายนะของโรคระบาด และความอดอยากที่สร้างความหิวโหยอดอยาก ความแตกแยก และสงครามที่ไม่มีวันจบสิ้น

คริสต์ศาสนาได้กลายมาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ มีอำนาจทั้งทางศาสนจักรและอาณาจักร ทำให้แบบอย่างศิลปะสมัยกลางซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ศิลปะคริสเตียนตอนต้น (Early Christian art) ศิลปะไบแซนไทน์ (Byzantine art) ศิลปะโรมาเนสก์ (Romanesque art) และศิลปะกอทิก (Gothic art) ล้วนแสดงออกถึงความงามและความศรัทธาที่มีต่ออิทธิพลของคริสต์ศาสนา

การสร้างสรรคงานศิลปะในคริสต์ศิลป์ เป็นส่วนหนึ่งของการเผยแผ่คริสต์ศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประชากรทั่วทั้งทวีปยุโรป ตัวอย่างศิลปะสมัยกลางนอกเหนือจากสถาปัตยกรรมกอทิกแล้ว ได้แก่ งานศิลปะประเภทประติมากรรม และจิตรกรรมฝาผนัง ในขณะที่ศิลปะประเภทตกแต่งวิหารอารามมีความวิจิตรงดงามและประณีตสูง ได้แก่ ศิลปะประเภทงานกระจกสีหรือสแตนกลาส (stained glass) งานโลหะ (metalwork) โมเสก (mosaics) พรมแขวนผนัง (tapestry) และหนังสือเลขาวิจิตร (illuminated manuscripts)

หนังสือเลขาวิจิตร (illuminated manuscript หรือ manuscript illumination) บ้างเรียกว่า ภาพประกอบหนังสือวิจิตร (miniature illustrations) เป็นงานจิตรกรรมที่วาดลงบนหนังสือหรือ เอกสารตัวเขียนด้วยมือ มีการตกแต่งลวดลายประกอบเล่มในแต่ละหน้า มีการใช้ผงทองคำระบายเพื่อเน้น ความสว่างของสีทองซึ่งเน้นความสำคัญของภาพ กระบวนการดังกล่าวกระทำเพื่อให้เกิดการส่องสว่างใน ภาพและข้อความที่ต้องการเน้น เสมือนสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ในพระวรสารและพระคัมภีร์ต่าง ๆ¹ ดังนั้น วิธีการสร้างสรรค์ดังกล่าวจึงต้องอาศัยความเชี่ยวชาญและละเอียดอ่อนมากเป็นพิเศษ การวาด ลวดลายเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ต้องอาศัยสมาธิ ร่วมกับแรงศรัทธาในคริสต์ศาสนา ทำให้จิตรกรผู้วาดลวดลายหรือ ภาพต่าง ๆ ของหนังสือเลขาวิจิตรมักเป็นนักบวชหรือแม่ชีของคริสตจักร

หนังสือเลขาวิจิตรจากฝีมือของสตรีที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบมา คือ หนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัส (Gerona Beatus) เมื่อ ค.ศ. 975 มีภาพวาดประกอบของแม่ชีเอนเด รวมจำนวน 24 ภาพ แสดงให้ เห็นถึงการยอมรับศักยภาพของแม่ชีที่มีฝีมือทางจิตรกรรมจนเป็นที่ยอมรับจากศาสนจักร

คริสต์ศตวรรษที่ 11 มีปรากฏหลักฐานหนังสือเลขาวิจิตรผลงานวาดโดย แม่ชีฮิตดา ในหนังสือ พระวรสารฮิตดา หรือรู้จักในอีกชื่อหนึ่งว่า “หนังสือพระวรสารฮิตดาแห่งเมืองเมสเชด (Gospel Book of Hitda of Meschede)” นอกจากนี้ ยังมีหนังสือพระวรสารอุทาร์ (Uta Gospel) หรือ “อุทาร์ โคเดกซ์ (Uta Codex)” ที่วาดภาพประกอบโดย แม่ชีอุทาร์ อนึ่ง ผ้าปักบายู (Bayeux Tapestry) ที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ค.ศ. 1070 ได้รับการวิเคราะห์จากนักประวัติศาสตร์ว่าสมควรมาจากฝีมือของสตรี สันนิษฐานกันว่า บรรดา แม่ชีประจำวิหารร่วมมือกันปักขึ้นตามคำสั่งของพระสังฆราชโอโต ในขณะที่ตำนานของฝรั่งเศสเชื่อกันว่า ผู้สั่งให้ทำผ้าปักผืนนี้ก็คือ พระราชินีมาทิลดา มเหสีของพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 เป็นผู้ทรงออกแบบและทรงปัก ร่วมกับนางสนองพระโอษฐ์ในราชสำนัก

คริสต์ศตวรรษที่ 12 แม่ชีฮิลเดการ์ด ฟอน บิงเจน ผู้เป็นคีตกวีและจิตรกร ได้รับการยอมรับจาก ศาสนจักรว่าเป็นนักบุญผู้สามารถมองเห็น “นิมิต (Vision)” จากพระเจ้าและสร้างสรรค์ภาพหนังสือเลขา วิจิตรชุด ไชเวียส (Scivias) อันมีชื่อเสียง เฮอร์เรตแห่งแลนดส์เบิร์ก กับหนังสือเลขาวิจิตรจากผลงานชื่อ สวนแห่งความสำราญ (The Garden of Delights) แม่ชีกูดาร์ กับภาพเหมือนของตัวเองในหนังสือเลขาวิจิตร แม่ชีคลารีเซีย ซอลเตอร์ กับหนังสือเลขาวิจิตรภาพคริสตสมภพ และยังเป็นสตรีคนแรกที่กล่าวถึงชื่อตนเอง ลงบนหน้าหนังสือ เช่นเดียวกับ แม่ชีกูดาร์ ที่ลงชื่อและวาดภาพเหมือนของตัวเองบนหน้าหนังสือเลขาวิจิตร

คริสต์ศตวรรษที่ 13 เลื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโคป (Syon Cope) ผ้าปักกอธิกโดยสตรีนิรนาม ชาวอังกฤษ ได้รับการยกย่องว่าสร้างสรรค์ขึ้นด้วยทักษะการเย็บปักที่มีความละเอียดประณีตสูง อนึ่ง นามของ ประติมากรหญิง ซาปีนา ฟอน สเตนแบช ผู้เป็นประติมากรหญิงคนแรกและคนเดียวในประวัติศาสตร์ ศิลปินหญิงในโลกตะวันตกสมัยกลาง กับผลงานประติมากรรมที่มีชื่อเสียงบริเวณประตูหน้าต่างด้านทิศใต้ของ มหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์ก

¹De Hamel, Christopher, *A History of Illuminated Manuscripts* (London: Phaidon Press, 1997), p. 49.

คริสต์ศตวรรษที่ 14 มีการกล่าวถึงจิตรกรหญิงนามว่า **บูร์กอร์ เลอ นัวร์** บุตรสาวของฌ็อง เลอ นัวร์ กับผลงานหนังสือเลขาวิจิตรอันงดงามในหนังสือของบอน เดอ ลุกซอมบูร์ก (ดัชเชสแห่งนอร์มังดี)

การปรากฏนามศิลปินหญิงในช่วงสมัยกลางของศิลปะตะวันตก มีผู้ทราบอยู่เพียงน้อยนิด ทั้งนี้เพราะเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีที่เกี่ยวข้องกับผลงานศิลปะไม่ได้รับการจดบันทึกไว้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ศิลปะ แม้ว่าพวกเธอจะมีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานศิลปะมากน้อยเพียงใดก็ตาม แต่ด้วยคติทางเพศ ทำให้บทบาทของแม่ชีซึ่งมีฐานะเป็นเพียงผู้รับใช้ในศาสนจักร ไม่ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากคนรุ่นหลัง ทำให้เรื่องราวของแม่ชีผู้สร้างสรรคงานศิลปะถูกลืมเลือนไปจากกาลเวลา ดังนั้น ในหนังสือเล่มนี้จึงขอนำเสนอเรื่องราวและผลงานของศิลปินหญิงในสมัยกลาง เพื่อเติมเต็มส่วนที่ขาดหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ศิลปะ ให้มีความสมบูรณ์และยังประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาสืบไป

เอนเด (Ende, คริสต์ศตวรรษที่ 10)

เอนเด

Last Judgment

หนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัส

คริสต์ศตวรรษที่ 10

ผนังปูนผสมกาวบนกระดาษ

Girona Cathedral, Spain

เอนเด หรือแม่ซีเอนเด ชาวสเปน มีชื่อเสียงในฐานะของศิลปินหญิงที่มีผลงานการเขียนภาพประกอบอักษร หรือเอกสารตัวเขียนสีวิจิตรในสมัยกลาง ไม่มีประวัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับเธอ คงมีเพียงผลงานหนังสือเลขาวิจิตร (illuminated manuscript) เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัส (Gerona Beatus) เมื่อ ค.ศ. 975 ภายในเล่มมีผลงานภาพวาดฝีมือของแม่ซีเอนเดรวมจำนวน 24 ภาพ ปัจจุบันหนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัสเก็บรักษาไว้ที่มหาวิหารกิโรนา (Girona Cathedral) แคว้นกาตาลุญญา (แคว้นโลเนีย) ประเทศสเปน

หนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัสบรรจุไว้ด้วยความพระคัมภีร์ใหม่ของนักบุญจอห์นเล่มสุดท้ายชื่อว่า “พระคัมภีร์อโปคาลิปส์ (The Commentary on the Apocalypse)” ซึ่งบาทหลวงชาวสเปนบีตัสแห่งลียาบานา (Beatus of Liébana, ค.ศ. 730-800) ได้รวบรวมไว้เมื่อ ค.ศ. 786 และได้รับการวาดภาพประกอบเพิ่มเติมให้สวยงามในคริสต์ศตวรรษที่ 10 สันนิษฐานว่าแต่เดิมนั้น แม่ซีเอนเดอาจทำงานให้กับวัดเล็ก ๆ แห่งหนึ่งบนภูเขาทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองลือองตามคำสั่งของคริสตจักรในสมัยนั้น หากแม่ซีคนใดมีลายมืออันงดงาม จะได้รับมอบหมาย

ให้ทำหน้าที่เป็นผู้เขียนอักษรละตินประกอบลงบนหนังสือเลขาวิจิตร เมื่อบาทหลวงบีตัสได้เห็นถึงผลงานของแม่ซีเอนเด คาดว่าคงมีความประทับใจในฝีมือของเธอเป็นอย่างมาก เชื่อว่าท่านได้มอบหน้าที่ให้แม่ซีเอนเดช่วยวาดภาพจิตรกรรมประกอบพระคัมภีร์อโปคาลิปส์ รวมทั้งยังอนุญาตให้ลงนามของเธอลงบนภาพในพระคัมภีร์

การปรากฏนามของเธอบนหนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัส จึงทำให้ทราบถึงความสำคัญของแม่ซีเอนเดที่มีต่อการเผยแผ่พระคริสต์ศาสนาของสเปนในอดีต เพราะแม้ว่า หัวหน้าคณะผู้ดูแลการจัดทำพระคัมภีร์อโปคาลิปส์คงเป็นคณะบาทหลวงเป็นส่วนใหญ่ แต่การที่มีภาพภาพหนึ่งลงนามผู้วาดคือ “เอนเด” ย่อมแสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจในฝีมือทางศิลปะของเธอให้ทำงานในพระคัมภีร์เล่มนี้

สิ่งที่น่าสนใจสำหรับภาพจิตรกรรมภายในหนังสือเลขาวิจิตรเกรโรนา บีตัส ยังปรากฏลักษณะอิทธิพลของลวดลายของศิลปะอิสลาม ทั้งนี้เป็นเพราะในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นเวลาที่จักรวรรดิของอิสลามมีอิทธิพลเหนือดินแดนสเปนเป็นส่วนใหญ่ เกิดการรับแบบอย่างลวดลายแบบอิสลาม โดยเฉพาะรูปทรงเรขาคณิต การใช้สีสดใส และการตกแต่งพื้นหลังด้วยพุกษชาติ ล้วนเป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่าง

ศิลปะตะวันตกสมัยกลางกับศิลปะอิสลามอย่างเห็นได้ชัด²

ตัวอย่างเช่น ภาพผลงานของแมซีเอนเต อาทิ

“การพิพากษาครั้งสุดท้าย (Last Judgment)” แสดงถึงความหมายวันสิ้นโลก เมื่อผู้กระทำบาปต้องตกนรก อยู่บริเวณกรอบพื้นสีแดงทางด้านล่างของภาพ ในขณะที่ผู้กระทำความดีและเชื่อในพระคริสต์จะได้รับการช่วยเหลือจากพระเจ้า อยู่บริเวณกรอบพื้นสีน้ำเงินส่วนกลางภาพ และด้านบนแสดงถึงพระเจ้าทรงยืนพระหัตถ์อุ้มมนุษย์ในร่างเปลือยให้หลุดพ้น การวาดภาพยังคงอิทธิพลแบบคติทางศิลปะในสมัยกลาง ไม่แสดงถึงความเหมือนจริง มีขอบเส้นแบน มีลักษณะเชิงการเผยแพร่ศาสนาที่เข้าใจได้ง่าย และไม่ซับซ้อน

“การต่อสู้ของนกกับงู (Battle of the bird and the serpent)” เป็นภาพเชิงความหมายเปรียบเทียบ หมายถึงการมีชัยชนะเหนือซาตานของพระเจ้า นก (เปรียบแทนอำนาจพระเจ้าเป็นเจ้า) กำลังจิกส่วนหัวของงู (เปรียบแทนซาตานหรือวิญญาณแห่งความชั่วร้าย) การออกแบบภาพนกลักษณะลายเส้นไม่เหมือนจริง เส้นขนนกมีการตัดทอน ลงสีสดใสด้วยสีเขียวและแดงตัดกันอย่างชัดเจน ลำตัวงูแสดงถึงเส้นโค้งที่กำลังบิดตัวด้วยความเจ็บปวด

เอนเต

Battle of the bird and the serpent

หนังสือเลขาจิตรเกรโรนา ปีตัส

คริสต์ศตวรรษที่ 10

ผงสีฝุ่นผสมกาวบนกระดาษ

Girona Cathedral, Spain

²Dodwell, C. R, *The Pictorial Arts of the West, 800-1200* (New Haven: Yale University Press, 1993), p. 247.

ฮิตดา (Hitda, คริสต์ศตวรรษที่ 11)

ฮิตดา

ฮิตดา หรือแม่ชีฮิตดา บ้างเรียกว่า ฮิตดา ฟอน เมสเชด (Hitda von Meschede) หรืออธิการิณีฮิตดาแห่งเมืองเมสเชด (Abbess Hitda of Meschede) รัฐนอร์ทไรน์-เวสต์ฟาเลีย (Nordrhein-Westfalen) ชาวเยอรมันในสมัยกลาง ส่วนใหญ่จะเรียกกันว่า “อธิการิณีฮิตดา (Abbess Hitda)” เพราะเป็นตำแหน่งที่ฮิตดาได้รับการแต่งตั้งในฐานะของอธิการิณี (Abbess) หรือหัวหน้าสำนักแม่ชี มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 แต่ไม่มีประวัติชีวิตของเธอหลงเหลือให้ทราบ ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับแม่ชีฮิตดา ยังเป็นที่คลุมเครือ คงเหลือเพียงผลงานบางส่วนปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน

ผลงานศิลปะของแม่ชีฮิตดาเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเลขาวิจิตรในสมัยราชวงศ์ออตโตเนียน (Ottonian dynasty) แห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า หนังสือเลขาวิจิตรออตโตเนียน (Ottonian manuscript) ซึ่งเป็นช่วงสมัยกลางของยุโรป ในทางประวัติศาสตร์จะใช้คำว่า ออตโตเนียน (Ottonian) ครอบคลุมเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 919-1024 และผลงานของแม่ชีฮิตดานั้นก็คือ “ฮิตดา โคเดกซ์”

ฮิตดา โคเดกซ์ (Hitda Codex) หรือ “หนังสือพระวรสารฮิตดา” รู้จักในอีกชื่อหนึ่งว่า “หนังสือพระวรสารฮิตดาแห่งเมืองเมสเชด (Gospel Book of Hitda of Meschede)” คำว่า โคเดกซ์ (Codex) เป็นคำที่ใช้เรียก Codex Alimentarius ซึ่งมาจากภาษาละติน หมายถึง หนังสือโบราณที่เขียนด้วยลายมือมีจำนวน 113 หน้า ภาพประกอบ 58 ภาพ สันนิษฐานว่าหนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นที่เมืองโคโลญจ์ (Cologne) เมื่อประมาณ ค.ศ. 1020 ภายในเล่มประกอบไปด้วยข้อความและภาพประกอบที่เรียกว่า หนังสือเลขาวิจิตรที่ตกแต่งต้นฉบับตัวเขียนอย่างสวยงาม แม้ไม่มีการระบุนามผู้วาด แต่เชื่อกันว่า หนังสือพระวรสารฮิตดาคือเจ้าของลายอักษรและเป็นผู้วาดภาพเหล่านั้น เนื้อความในหนังสือว่าด้วยพันธสัญญาของฮิตดาแห่งเมืองเมสเชด ผู้ตั้งใจจะบันทึกชีวิตประวัติของพระเยซูคริสต์ ปัจจุบันหนังสือเล่มนี้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งแคว้นเฮ็ซ (Hessische Landes) เมืองดาร์มสตัด (Darmstadt) ประเทศเยอรมนี³

ตัวอย่างภาพจิตรกรรมใน “หนังสือพระวรสารฮิตดา” อาทิ

³Feminae: Medieval Women and Gender Index. Available from: http://inpress.lib.uiowa.edu/feminae/DetailsPage.aspx?Feminae_ID=34059/2015.

ภาพ อธิการินีฮิตตามอบหนังสือพระวรสารต่อนักบุญวัลบูร์กา (Abbess Hitda gives a codex to St. Walburga) ในภาพนี้ระบุคำว่า Hitda Abbess ซึ่งเป็นชื่อของแม่ชีฮิตดาเหนือบริเวณศีรษะของภาพแม่ชีในชุดดำ เชื่อกันว่าเป็นการบอกถึงนามของเธอที่ตั้งใจจัดทำหนังสือเล่มนี้เพื่อส่งมอบให้แก่นักบุญวัลบูร์กา (นักบุญวัลบูร์กาเป็นนักบุญหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 8 เป็นนักบุญแห่งการปกป้องให้พ้นจากความหิวและโรคระบาด เป็นที่นับถือศรัทธาในเยอรมนีและฝรั่งเศส)

ภาพ พระคริสต์ทรงพระสิริ (Christ in Glory) ในภาษาละตินคือ Majestas Domini เป็นภาพพระเยซูประทับนั่งบนบัลลังก์อย่างสง่างาม ในทางความหมายแล้วเป็นการแสดงถึงเดชนาภาพของพระเยซู เป็นการจำลองประกอบภาพที่นิยมกันมากในคริสต์ศิลป์สมัยกลาง

ภาพ พระเยซูและอัครธรรมทูตผจญพายุในทะเลกาลิลี (Christ and Apostles on the Sea of Galilee) เป็นภาพปาฏิหาริย์หนึ่งของพระเยซูที่ทรงทำให้พายุในทะเลกาลิลีสงบ มีคำวิจารณ์กล่าวว่า ใบเรือแลดูพัดปลิวตามแรงลม ลำเรือมีทิศทางราวกับกำลังเคลื่อนที่ อันเป็นไปตามเรื่องราวของการฝ่าพายุกลางทะเล แต่ด้วยข้อจำกัดของการวาด ทำให้บุคคลในภาพซึ่งควรมีทั้งหมด 13 คน แลดูไม่ครบถ้วนและไม่สมบูรณ์

ลักษณะโดยรวมของภาพจิตรกรรมที่เชื่อว่าเป็นผลงานของแม่ชีฮิตดา ยังคงเค้าของอิทธิพลภาพวาดในสมัยกลางที่แข็งกระด้าง ไม่แสดงอารมณ์ความรู้สึกทางสีหน้า เสื้อผ้ายังกระด้างคล้ายประติมากรรม และองค์ประกอบภาพไม่สมส่วน เนื้อสีที่เจือปนผงทองเพื่อขบเน้นในส่วนที่ต้องการให้เด่นชัดมีปรากฏให้เห็นตามส่วนต่าง ๆ เช่น ลายผ้า พระรัศมี และลวดลายขอบภาพทั้งหมด

ฮิตดา

Abbess Hitda gives a codex to St. Walburga
หนังสือเลขาวิจิตรหนังสือพระวรสารฮิตดา (Hitda Codex)
คริสต์ศตวรรษที่ 11 ฝั่งสีฝุ่นผสมกาวบนกระดาษ
Hessische Landes, Darmstadt

ฮิตดา
พระคริสต์ทรงพระสิริ
หนังสือพระวรสารฮิตดา (Hitda Codex)
คริสต์ศตวรรษที่ 11
ผงสีฝุ่นผสมกาวบนกระดาษ

ฮิตดา
พระเยซูและอัศจรรย์มฤตมัจจุชีพในทะเลแกลลิลี
หนังสือพระวรสารฮิตดา (Hitda Codex)
คริสต์ศตวรรษที่ 11
ผงสีฝุ่นผสมกาวบนกระดาษ

อุทาร์ (Uta, คริสต์ศตวรรษที่ 11)

อุทาร์ หรืออูด้า (Uda) หรือแม่ชีอุทาร์ ชาวเยอรมัน หรือ อธิการิณีอุทาร์แห่งนีเดอมุนเตอร์ (Abbess Uta of Niedermünster) คำว่า “นีเดอมุนเตอร์” หมายถึง อารามนีเดอมุนเตอร์ (Niedermünster Abbey) เมืองรีเก็นส์บวร์ก (Regensburg) ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเยอรมนี รัฐนอร์ทไรน์-เวสต์ฟาเลีย (Nordrhein-Westfalen) มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 ส่วนใหญ่มักนิยมเรียกแม่ชีอุทาร์ว่า “อธิการิณีอุทาร์ (Abbess Uta)” โดยมีบันทึกหลักฐานเขียนไว้ว่าแม่ชีอุทาร์ทำงานในตำแหน่ง อธิการิณีในช่วงระหว่าง ค.ศ. 990-1025

ผลงานศิลปะชิ้นสำคัญของแม่ชีอุทาร์ คือ หนังสือเลขาวิจิตรในหนังสือพระวรสารบาวาเรียน (Bavarian Gospel) เรียกว่า “หนังสือพระวรสารอุทาร์ (Uta Gospel)” แต่ส่วนใหญ่จะรู้จักในชื่อว่า อุทาร์ โคเดกซ์ (Uta Codex) สร้างขึ้นในระหว่าง ค.ศ. 1020-1025 มีจำนวนหน้าหนังสือรวม 119 หน้า เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเลขาวิจิตรในสมัยราชวงศ์ออตโตเนียนแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์

หนังสือพระวรสารอุทาร์ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานที่มีความประณีตสวยงาม มีความวิจิตรทั้งภาพประกอบและตัวอักษรซึ่งผลงานทั้งหมดนี้มาจากฝีมือของแม่ชีอุทาร์ หรืออธิการิณีอุทาร์แห่งนีเดอมุนเตอร์ ซึ่งเป็นสตรีโดยเฉพะภาพปก มีภาพกึ่งกลางเป็นรูปแม่พระมารีอาและพระบุตร และบริเวณมุมล่างด้านซ้ายเป็นรูปของแม่ชีผู้หนึ่ง นักประวัติศาสตร์ศิลปะสันนิษฐานว่า รูปแม่ชีนั้นก็คือรูปเหมือนตัวเองของแม่ชีอุทาร์ และทำให้ทราบได้ว่า หนังสือพระวรสารอุทาร์เล่มนี้ เป็นความตั้งใจที่จะสร้างถวายแด่แม่พระนั่นเอง

ในทางประวัติศาสตร์ศิลปะกล่าวถึงองค์ประกอบทางศิลปะของภาพปกหนังสือพระวรสารอุทาร์ได้รับอิทธิพลจากหนังสือพระวรสารทองคำแห่งนักบุญเอมเมอรัม (Codex Aureus of St. Emmeram) ในสมัยราชวงศ์การอแล็งเฌียง หรือคาโรลินเจียน (Carolingian dynasty, คริสต์ศตวรรษที่ 7-9) โดยใช้การออกแบบด้วยลายเส้นเรขาคณิต ตกแต่งด้วยลวดลายพฤกษชาติ แบ่งตำแหน่งของนักบุญคนสำคัญในกรอบช่องสี่เหลี่ยมทั้งสี่มุม โดยมีกรอบวงกลมในด้านบนและล่าง ด้านซ้ายและขวา แต่คงจุดเด่นที่สุดบริเวณกึ่งกลางในรูปของแม่พระมารีอาและพระบุตรซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด การลงสีเน้นลวดลายด้วยผงทอง มีการจัดวางคล้ายซุ้มประตูและหลังคาโค้ง ทั้งหมดล้วนมีรายละเอียดซับซ้อนและประณีตมากเป็นพิเศษ⁴

อุทาร์

⁴Four Gospels: The Evangeliary of Uta (Codex of Uta). Available from: <http://www.wdl.org/en/item/13479/2015>.

นอกเหนือจากภาพปกของหนังสือแล้ว ภาพประกอบอื่น ๆ ในเล่ม มีการวาดไว้ด้วยการจัดองค์ประกอบ เช่นเดียวกับปกหน้า อาทิ ภาพของนักบุญจอห์น (Saint John) นักบุญมาร์โก (Saint Mark) นักบุญเออร์ฮาร์ด แห่งรีเกินส์บวร์ก (Saint Erhard of Regensburg) ทัตล์ของพระเจ้า (Hand of God) และการตรึงพระเยซู ที่กางเขน (Crucifixion of Jesus) ทั้งหมดล้วนมีรายละเอียดและความสวยงามทางศิลปะ และเชื่อว่ามาจากฝีมือของคนคนเดียวกัน คือ แม่ชีอุทาร์

หนังสือพระวรสารอุทาร์ (Uta Codex) นับเป็นสมบัติล้ำค่าและเก็บไว้ในความดูแลของอาราม นีเดอมุนเตอร์มาโดยตลอดจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 หลังจากนั้น ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อ ค.ศ. 1811 หนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นทรัพย์สินของคริสตจักรแห่งบาวาเรีย ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ Bayerische Staatsbibliothek หรือหอสมุดรัฐบาวาเรีย (Bavarian State Library) เมืองมิวนิก ประเทศเยอรมนี

อุทาร์
ปกหนังสือพระวรสารอุทาร์
คริสต์ศตวรรษที่ 11 ผงสีฝุ่นผสมกาว
และผงทองคำบนกระดาษ
หนังสือพระวรสารอุทาร์ (Uta Codex)
Bavarian State Library

อุทาร์
Crucifixion of Jesus
หนังสือพระวรสารอุทาร์ (Uta Codex)
คริสต์ศตวรรษที่ 11

กลุ่มสตรีผู้สร้าง “ผ้าปักบายู (Bayeux Tapestry)” คริสต์ศตวรรษที่ 11

ผลงานศิลปะที่เกิดขึ้นจากฝีมือของสตรีในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตกยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าใครคือสตรีคนแรกที่มีบทบาทในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ แต่มีหลักฐานอันน่าเชื่อถือและยังเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการหลายฝ่ายทั้งในทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ นั่นก็คือ ผลงานบน “ผ้าปักบายู (Bayeux Tapestry)” ที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ค.ศ. 1070

มีหลักฐานเก่าแก่ที่เขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1476 อ้างอิงถึงผ้าปักบายูเป็นสมบัติของมหาวิหารบายู (Bayeux Cathedral) มีการค้นพบผ้าผืนนี้เมื่อ ค.ศ. 1729 ซึ่งได้แขวนเฉลิมฉลองมหาวิหารบายูปัจจุบัน ได้รับการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีในมิวเซ่ เดอ ลา ทาปิสเอร์รี เดอ บายู (Musée de la Tapisserie de Bayeux) หรือ พิพิธภัณฑ์ผ้าปักบายู เมืองบายู ประเทศฝรั่งเศส

ผ้าปักบายู (Bayeux Tapestry) หรือในภาษาฝรั่งเศสคือ ทาปิสเอร์รี เดอ บายู (Tapisserie de Bayeux) เป็นผ้าปักที่มีขนาดความยาวมาก คือมีความยาวประมาณ 70 เมตร และกว้าง 50 เซนติเมตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์เมื่อ ค.ศ. 1064-1066 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ชัยชนะของชาวนอร์มันในสงครามครั้งสำคัญภายใต้การนำของวิลเลียม ดยุกแห่งนอร์ม็องดี (William, Duke of Normandy) ที่มีชัยชนะต่อฮาโรลด์ เอิร์ลแห่งเวสเซ็กซ์ (Harold, Earl of Wessex)⁵

วิลเลียม ดยุกแห่งนอร์ม็องดี ก็คือ พระเจ้าวิลเลียมที่ 1 แห่งอังกฤษ (William I of England, ค.ศ. 1027-1087) หรือพระเจ้าวิลเลียมผู้พิชิต (William the Conqueror) หรือพระเจ้าวิลเลียมแห่งนอร์ม็องดี (William II of Normandy)

ฮาโรลด์ เอิร์ลแห่งเวสเซ็กซ์ ก็คือพระเจ้าฮาโรลด์ ก็อดวินสัน (Harold Godwinson, ค.ศ. 1022-1066) กษัตริย์แห่งราชวงศ์เวสเซ็กซ์และแองโกล-แซกซันองค์สุดท้ายของราชอาณาจักรอังกฤษ ทรงพยายามต่อต้านกองทัพของดยุกแห่งนอร์ม็องดีที่ยกมารุกราน แต่ถูกสังหารในสงครามเฮสติง (Battle of Hastings) เมื่อ ค.ศ. 1066

สาเหตุของสงครามครั้งนี้สืบเนื่องมาจากภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าเอ็ดเวิร์ด (Edward the Confessor) เมื่อ ค.ศ. 1066 โดยมีได้ระบุงุรชทายาทและผิดต่อคำมั่นสัญญาว่าจะยกบัลลังก์ให้แก่ดยุกแห่งนอร์ม็องดี ทำให้วิลเลียม ดยุกแห่งนอร์ม็องดีจึงอ้างสิทธิในการเป็นกษัตริย์ที่แท้จริง จึงยกทัพจากแคว้นนอร์ม็องดีมาโจมตีอังกฤษในปีเดียวกันกับที่ ฮาโรลด์ เอิร์ลแห่งเวสเซ็กซ์ซึ่งเพิ่งขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งอังกฤษพระองค์ได้นำกองทัพแองโกล-แซกซันเข้าต่อสู้ สุดท้ายทรงถูกสังหารกลางสมรภูมิ ต่อมาวิลเลียม ดยุกแห่งนอร์ม็องดีจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งอังกฤษสืบแทน พระนามว่า “พระเจ้าวิลเลียมที่ 1 แห่งอังกฤษ” สงครามในครั้งนี้เรียกกันว่า “สงครามเฮสติง” หรือรู้จักกันในนามว่า “ชัยชนะของชาวนอร์มันที่มีต่ออังกฤษ”

ความสำคัญในทางศิลปะของผ้าปักบายู คือการออกแบบภาพจิตรกรรมด้วยการปักลงบนผืนผ้าซึ่งทำมาจากผ้าลินิน เทคนิคการปักเป็นฝีมือชั้นสูงตลอดผืนภาพ การปักใช้วิธีด้นถอยหลัง (backstitch) และการปักตริ่ง (couching) ด้วยการใช้ด้าย 2 เส้นเย็บตริ่งเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดมิติบนตัวบุคคลในภาพและมี

⁵Wilson, David M., *The Bayeux Tapestry* (Thames and Hudson, 1985), pp. 201-227.

สีเส้นสวยงาม ประกอบไปด้วยเนื้อหาจำนวน 15 ฉาก แบ่งเป็นฝ่ายกองทัพชาวนอร์มันของวิลเลียม ดยุคแห่งนอร์ม็องดี กับกองทัพชาวแองโกล-แซกซันของฮาโรลด์ เอิร์ลแห่งเวสเซ็กซ์ เขียนกำกับด้วยอักษรละตินภาพต่าง ๆ นั้นปักด้วยด้ายที่ทอจากขนแกะย้อมสี โดยมีความเข้มของสีแตกต่างกันถึง 8 สี และมีมือการปักที่มีความละเอียดลออ มีรายละเอียดประณีตจนได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานชิ้นเอกของสมัยกลาง จึงทำให้ได้รับความเชื่อถือว่าน่าจะเป็นฝีมือของสตรี

มีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้สร้างสรรค์ผ้าปักบายูมากมายหลายประการ บ้างเชื่อว่าสร้างขึ้นในอังกฤษ แต่บ้างกล่าวว่าสร้างขึ้นในฝรั่งเศส และเรื่องหลาย ๆ ประการของผ้าปักบายูยังเป็นประเด็นถกเถียงที่ยังไม่มีข้อยุติมาจนถึงทุกวันนี้

ประการแรก สันนิษฐานกันว่า บรรดาแม่ชีประจำวิหารร่วมมือกันปักขึ้นตามคำสั่งของพระสังฆราชโอโด หรือบาทหลวงโอโดแห่งบายู (Bishop Odo of Bayeux) ซึ่งมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของวิลเลียม ดยุคแห่งนอร์ม็องดี บ้างว่าเป็นฝีมือของกลุ่มสตรีชาวแองโกล-แซกซัน (Anglo-Saxon Women)

ประการที่ 2 อ้างถึงตำนานของฝรั่งเศสที่เชื่อกันว่า ผู้สั่งให้ทำผ้าปักผืนนี้ก็คือ พระราชินีมาทิลดา (Queen Matilda) ผู้เป็นมเหสีของพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 (วิลเลียม ดยุคแห่งนอร์ม็องดี) และยังเป็นผู้ทรงออกแบบและทรงปักร่วมกับนางสนองพระโอรสในราชสำนัก ทำให้ผ้าผืนนี้ถูกเรียกกันว่า “ผ้าปักพระราชินีมาทิลดา (Tapestry of Queen Matilda)”

รายละเอียดของเนื้อหาบนผืนผ้าปักบายูเป็นการเฉลิมฉลองชัยชนะของชาวนอร์มัน มีผู้นับจำนวนภาพคนบนผ้าปักบายูจำนวน 623 คน ภาพของสัตว์ 257 ตัว เรือ 41 ลำ และอักษรละตินกว่า 2,000 ตัวอักษร ทั้งนี้ยังมีภาพสัตว์ในตำนานและอื่น ๆ อีกกว่า 500 ตัวบริเวณด้านล่างของภาพ รายละเอียดบนผ้าปักบายูยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะของกองทัพทั้งสองฝ่าย อาวุธ โล่ เสื้อเกราะ ม้าศึก หมวกรบ ฯลฯ รวมทั้งเหตุการณ์การปรากฏของดาวหางฮัลเลย์อันเป็นสัญญาณหายนະของฝ่ายอังกฤษและการสิ้นพระชนม์ของฮาโรลด์ เอิร์ลแห่งเวสเซ็กซ์ในสงครามเฮสติง

ส่วนรายละเอียดผ้าปักบายู (Bayeux Tapestry) ฉากกองทัพของวิลเลียม ดยุคแห่งนอร์ม็องดี

ผ้าปักบายู (Bayeux Tapestry) คริสต์ศตวรรษที่ 11
ผ้าลินินและด้ายขนแกะข้อมสี ยาว 70 เมตร กว้าง 50 เซนติเมตร

ฮิลเดการ์ต ฟอน บิงเจน (Hildegard von Bingen, ค.ศ. 1098-1179)

ฮิลเดการ์ต ฟอน บิงเจน

ฮิลเดการ์ต ฟอน บิงเจน เป็นภาษาเยอรมัน หากเรียกแบบอังกฤษคือ ฮิลเดการ์ตแห่งบิงเจน (Hildegard of Bingen) หรือ “แม่ชีฮิลเดการ์ตแห่งเมืองบิงเจน” รู้จักในนามของ “**นักบุญฮิลเดการ์ต (Saint Hildegard)**” นับเป็นนักบุญหญิงคนที่ 4 ที่ได้รับการแต่งตั้งในฐานะของ “นักบุญ (Saint)” จากคริสตจักรโรมันคาทอลิก เป็นอธิการินีอารามคณะเบเนดิกติน (Benedictine Order) และเป็นศิลปินหญิงชาวเยอรมันในสมัยกลางของยุโรป มีความเชี่ยวชาญทางวรรณกรรมและศิลปะ มีชื่อเสียงในฐานะของนักเขียน กวี ศิลปิน คีตกวี และผู้รอบรู้สรรพวิทยา คริสตจักรโรมันคาทอลิกได้แต่งตั้งให้แม่ชีฮิลเดการ์ตแห่งบิงเจน เป็น “นักปราชญ์แห่งคริสตจักร (Doctor of the Church)” โดยสมเด็จพระสันตะปาปาเบเนดิกต์ที่ 16 (Pope Benedict XVI) ทรงประกาศอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 2012

มีประวัติกล่าวว่า แม่ชีฮิลเดการ์ตเกิดที่เมือง Bermersheim vor der Höhe ในเยอรมนีปัจจุบัน เป็นบุตรคนเล็กของจำนวนพี่น้องทั้งสิบคนในครอบครัวของชนชั้นสูงที่ทำงานรับใช้ราชสำนัก ช่วงวัยเยาว์มีสุขภาพอ่อนแอ ทำให้เธอสนใจด้านพฤกษศาสตร์และพืชสมุนไพร ทำให้เชื่อกันว่า เธออาจเคยทำงานอยู่ในห้องเก็บสมุนไพรของโบสถ์มาก่อน ต่อมาได้บวชเป็นชีตั้งแต่อายุ 8 ขวบ ดังที่มีการบันทึกไว้ในประวัติของเธอ แต่สิ่งที่ได้รับการกล่าวขานถึงปัจจุบัน และได้รับการยอมรับจากคริสตจักรโรมันคาทอลิกนั่นก็คือ เธอสามารถมองเห็น “นิมิต (Vision)” หรือเป็นผู้ที่สามารถเข้าถึงห้วงสภาวะ หรือ *รหস্যิก (mystic)* อันเป็นงานการเข้าถึงพระเจ้าด้วยความสามารถพิเศษเหนือการรับรู้โดยทั่วไปของมนุษย์

แม่ชีฮิลเดการ์ตแห่งบิงเจนได้รับเลือกเป็นหัวหน้าคณะแม่ชีหรืออธิการินีเมื่อ ค.ศ. 1136 ตั้งแต่อายุ 38 ปี นับเป็นบุคคลที่มีบทบาทต่อคริสตจักรในสมัยนั้นไม่น้อย ดังเช่นที่เธอขอย้ายไปตั้งอารามสำหรับแม่ชีที่รูเพิร์ตสเบิร์ก (Rupertsberg) เมื่อ ค.ศ. 1150 และที่เมืองไอบินเจน (Eibingen) เมื่อ ค.ศ. 1165 เพื่อให้เป็นอิสระจากฝ่ายพระที่มากำหนดกรอบการทำงานของเธอและคณะศิษย์ และเพื่อการบริหารงานของตนเองได้อย่างเต็มที่ และคำขอไปยังคริสตจักรก็ได้รับการอนุมัติ การได้รับการยกย่องว่าเป็นคีตกวี (composer) หรือนักประพันธ์เพลงหญิงคนแรกของประวัติศาสตร์ตะวันตก เพราะมีการค้นพบโน้ตเพลงที่เก่าแก่ที่สุดของโลกตะวันตกที่ระบุนามว่ามาจากการประพันธ์ของเธอ กรณีดังกล่าวจึงนับเป็น “ปรากฏการณ์พิเศษ” ที่น้อยครั้งจะเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะในคริสตจักรนั้น สมัยโบราณจะไม่อนุญาตให้สตรีมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา การที่อนุญาตให้แม่ชีฮิลเดการ์ตแห่งบิงเจนซึ่งเป็นสตรีประพันธ์เพลงสำหรับการสวดมนต์ จึงนับเป็นปรากฏการณ์แรกที่ได้รับการบันทึกสืบมาถึงทุกวันนี้

ผลงานด้านคีตกวีที่ประพันธ์โดยแม่ซีฮิลเดการ์ด ชื่อว่า The Ordo Virtutum หรือระเบียบแห่งคุณธรรม ประพันธ์ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1151 เป็นบทเพลงในยุคกลางที่ใช้ในการขับร้องเสียงประสานประกอบพิธีกรรมทางพระคริสต์ศาสนา มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับจิตวิญญาณของมนุษย์ในการต่อต้านปีศาจ ประกอบด้วยท่วงทำนองที่แตกต่างกันของเมโลดี้ 82 ระดับ นับเป็นนักประพันธ์เพลงสตรีที่แต่งทำนองขึ้นใหม่ขึ้นมาด้วยตัวเอง (ไม่ใช่การประพันธ์เพลงขึ้นมาจากทำนองเก่าที่มีอยู่แล้ว) อันเป็นที่ประจักษ์ถึงฝีมือด้านดนตรีของเธอโดยดุซกุ๊

ผลงานทางศิลปะชิ้นสำคัญของแม่ซีฮิลเดการ์ดแห่งบิงเงิน ได้แก่ ผลงานชุด ไชเวียส (Scivias) หรือการรู้วิถีแห่งพระเจ้า ซึ่งเป็นผลงานหนังสือเลขาวิจิตรที่เขียนบันทึกและวาดภาพประกอบเมื่อ ค.ศ. 1151 หรือ ค.ศ. 1152 ภาพต่าง ๆ ในเอกสารตัวเขียนเล่มนี้มาจาก “นิมิต” ที่แม่ซีฮิลเดการ์ดได้รับจากพระบัญชาของพระเจ้า ทำให้เธอวาดออกมาเป็นภาพจิตรกรรมจากนิมิตอันเป็นประสบการณ์ที่รับจากพระเจ้าตามคติทางคริสต์ศาสนา ดังเช่นที่เธอบันทึกไว้ว่า ทุก ๆ ภาพนิมิตล้วนมาจากเสียงแห่งสวรรค์ (voice of heaven) ของพระเจ้า ผลงานชุดนี้ประกอบไปด้วย 3 ส่วน ตรงกับความหมายของตรีเอกภาพ (Trinity) ความยาวตัวอักษรประกอบกว่า 150,000 คำ จำนวนรวม 600 หน้า มีภาพจิตรกรรมหนังสือเลขาวิจิตรจำนวน 35 ภาพ อาทิ การสร้างโลกของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ การสร้างมนุษย์ วันเวลา และฤดูกาล การเสียดสละของพระเยซูคริสต์

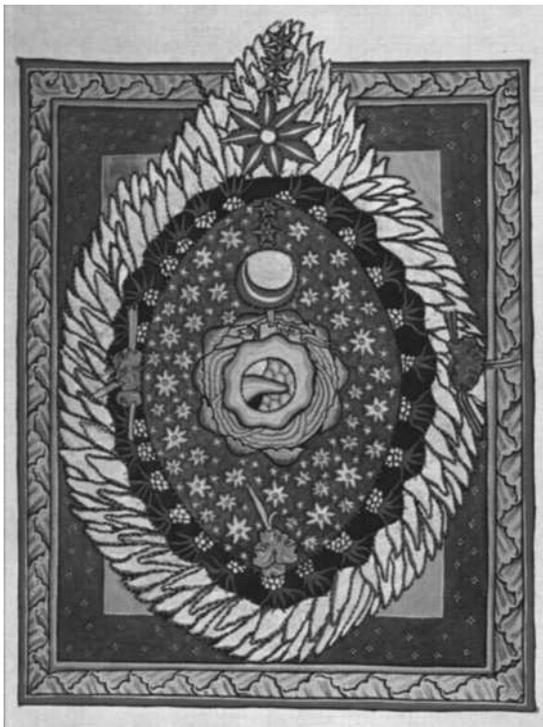

ฮิลเดการ์ด ฟอน บิงเงิน
ฮิลเดการ์ด ฟอน บิงเงินได้รับแรงบันดาลใจ
จากพระเจ้าเขียนให้แก่พระสงฆ์
หนังสือเลขาวิจิตร คริสต์ศตวรรษที่ 12
ผงสีฝุ่นผสมกาวและผงทองคำบนกระดาษ

การต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่ว อาณาจักรแห่งสรวงสวรรค์ และชีวิตอันเป็นนิรันดร์ นักประวัติศาสตร์ศิลปะให้ การยกย่องว่า นี่เป็นภาพจิตรกรรมยุคกลางที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะเป็นผลงานที่สร้างสรรค์จากสตรี นับเป็นสิ่งอันล้ำค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมที่หาได้ยากยิ่ง จิตรกรรมต่าง ๆ มีการออกแบบองค์ประกอบที่แปลกและแตกต่างไปจากแบบแผนเดิม ๆ ที่จิตรกรรมยุคกลางนิยมวาด เช่น ภาพวงกลมจักรวาล การซ้อนภาพในขดวงกลม การแสดงอากัปกิริยาของมนุษย์ รวมทั้งยังมีการวาดภาพเหมือนของตัวเองในยามเห็น “นิมิต” นั้น และบันทึกสิ่งต่าง ๆ ลงบนหนังสือ⁶

ประเด็นที่น่าสนใจที่เป็นหัวข้อที่มีการวิเคราะห์ถึงปัจจุบันก็คือ “นิมิต (Vision)” ในส่วนที่ 1 ของชุด *ไซเวียส (Scivias)* หรือ *การรู้วิถีแห่งพระเจ้า* มีลักษณะภาพคล้ายเหนือจริง เป็นรูปของความหมายทางคริสต์ศาสนาเรื่องไข่ของจักรวาล หรือ The Egg of the Universe (The Cosmic Egg) ซึ่งพ้องกับแนวคิดเรื่องเอกภพในทฤษฎีสัมพัทธภาพในจักรวาลวิทยา และเป็นภาพที่ได้รับการกล่าวขานกันมากในทุกวันนี้

แม่ชีฮิลเดการ์ดถึงแก่กรรมเมื่อ ค.ศ. 1179 ที่เมืองบิงเงิน อัม ไรน์ (Bingen am Rhein) รวมอายุ 81 ปี ทำให้ต่อมาจึงนิยมเรียกนามกันว่า “แม่ชีฮิลเดการ์ดแห่งเมืองบิงเงิน”

ฮิลเดการ์ด ฟอน บิงเงิน
นิมิต ส่วนที่ 1 ของชุด “ไซเวียส (Scivias)”
คริสต์ศตวรรษที่ 12 หนังสือเลขาวิจิตร
หนังสือผู้ผสมกาวบนกระดาษ

⁶Dietrich, Julia, “The Visionary Rhetoric of Hildegard of Bingen.” *Listening to Their Voices: The Rhetorical Activities of Historic Women* (Columbia: University of South Carolina Press, 1997), pp. 202-214.

เฮอรัทแห่งแลนดส์เบิร์ก (Herrad of Landsberg, ประมาณ ค.ศ. 1130-1195)

เฮอรัทแห่งแลนดส์เบิร์ก หรือแม่ชีเฮอรัทแห่งเมืองแลนดส์เบิร์ก บ้างเขียนว่า “เฮอรัทแห่งโฮเฮนเบิร์ก (Herrad of Hohenburg)” ชาวอัลซาสเซียน แคว้นอาลซัส (ในสมัยนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของเยอรมนี ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศฝรั่งเศส) ดำรงตำแหน่งแม่ชีอธิการิณีแห่งอารามโฮเฮนเบิร์ก ซึ่งตั้งอยู่บริเวณภูเขาโวสจ์ (Vosges mountains) เธอเป็นที่รู้จักในฐานะของนักประพันธ์สารานุกรมภาพชุด *Hortus deliciarum* หรือ *สวนแห่งความสำราญ (The Garden of Delights)* ซึ่งเป็นหนึ่งในศิลปะกรรมยุคกลางที่นิยมวาดกันอย่างแพร่หลาย และมีผลงานศิลปะฝีมือของเธอเองก็คือ จิตรกรรมฝาผนังภาพแม่ชีของอารามโฮเฮนเบิร์ก (Hohenburg Abbey)

ประวัติชีวิตของเฮอรัทแห่งแลนดส์เบิร์กมีบันทึกว่าเกิดเมื่อประมาณ ค.ศ. 1130 ที่ปราสาทแลนดส์เบิร์ก ในครอบครัวของตระกูลขุนนางชาวอัลซัส และบวชเป็นชีที่อารามอารามโฮเฮนเบิร์กตั้งแต่อายุยังน้อย

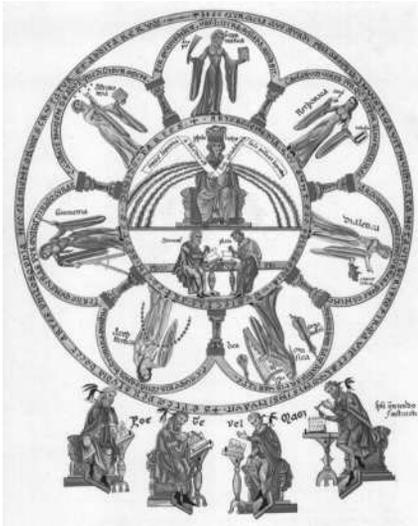
อารามโฮเฮนเบิร์กยังรู้จักในอีกชื่อหนึ่งว่า “มงแซนต์-โอดิล (Mont Sainte-Odile)” ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12 ได้รับการดูแลโดยแม่ชีอธิการิณีเรลินดา (Abbess Relinda) ซึ่งได้รับการคัดเลือกส่งจากวัดเบเนดิกตินแห่งเบอร์เกน (Benedictine monastery of Bergen) ในแคว้นบาวาเรีย ให้มาดูแลอารามโฮเฮนเบิร์กแห่งนี้ อารามโฮเฮนเบิร์กแห่งนี้ได้รับความอุปถัมภ์จากจักรพรรดิฟรีดริช บาร์บารอสซาแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Emperor Frederick Barbarossa) ทำให้มีความรุ่งเรืองและมีชื่อเสียงมากในแคว้นอาลซัส รวมทั้งยังเป็นสถานศึกษาที่ให้โอกาสกับสตรีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12 ซึ่งน้อยแห่งมากที่จะให้โอกาสเช่นนี้

แม่ชีเฮอรัทได้รับการศึกษาจากอารามโฮเฮนเบิร์กจนมีความเชี่ยวชาญในภาษาละตินและแตกฉานในพระคัมภีร์ไบเบิล ภายหลังจากการมรณกรรมของแม่ชีเรลินดา แม่ชีเฮอรัทจึงได้รับเลือกให้เป็นอธิการิณีแทนเมื่อ ค.ศ. 1167 เนื่องจากอารามโฮเฮนเบิร์กตั้งอยู่บนยอดเขาโวสจ์ซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลชุมชน ทำให้เธอต้องบริหารจัดการที่ดินที่อยู่ภายใต้การดูแลของอาราม รวมทั้งให้การศึกษากับหญิงสาวที่บวชเป็นชีในอารามดังกล่าว ในช่วงชีวิตที่แม่ชีเฮอรัทเข้าดำรงตำแหน่งอธิการิณี เธอได้รับความเคารพจากคณะแม่ชีอย่างสูง และได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความศรัทธาต่อคริสต์ศาสนาด้วยผลงานศิลปะที่ฝากไว้เป็นจำนวนมาก

เฮอรัทแห่งแลนดส์เบิร์กดำรงตำแหน่งแม่ชีอธิการิณีแห่งอารามโฮเฮนเบิร์กนาน 28 ปี และมรณกรรมเมื่อ ค.ศ. 1195 ผลงานศิลปะชิ้นสำคัญของแม่ชีเฮอรัทแห่งแลนดส์เบิร์ก ได้แก่ หนังสือเลขาวิจิตรจากผลงานชื่อ ฮอร์ตัส เดลิเชียรัม (*Hortus deliciarum*) หรือสวนแห่งความสำราญ (*The Garden of Delights*)

เฮอรัทแห่งแลนดส์เบิร์ก

เฮอรั๊ดแห่งแลนดส์เบิร์ก
 Philosophy and the Seven Liberal Arts
 หนังสือเลขาวิจิตรชุดสวนแห่งความสำราญ
 หนังสือเลขาวิจิตร คริสต์ศตวรรษที่ 12
 ผงสีฝุ่นผสมกาวบนกระดาษ

เฮอรั๊ดแห่งแลนดส์เบิร์ก
 Hell
 คริสต์ศตวรรษที่ 12
 ผงสีฝุ่นผสมกาวบนกระดาษ

ซึ่งเป็นหนังสือเลขาวิจิตรที่ใช้การวาดด้วยมือเพื่อให้เกิดความสวยงามด้วยภาพและลวดลายบนหน้าพระคัมภีร์ เป็นที่รวมของความศรัทธาทางจิตใจสำหรับแม่ชีลูกคณะของเธอ ในอารามโฮเฮนเบิร์ก นำเสียดายที่ภาพต้นฉบับนี้ได้ถูกทำลายโดยแรงระเบิดจากสงครามฝรั่งเศส-ปรัสเซีย (Franco-Prussia War) เมื่อ ค.ศ. 1870 ปัจจุบันคงเหลือเพียงภาพคัดลอกเมื่อ ค.ศ. 1818 และ ค.ศ. 1879 สารานุกรมภาพชุด “สวนแห่งความสำราญ” ของแมชีเฮอรั๊ดแห่งแลนดส์เบิร์ก ใช้เวลานานถึง 18 ปี เริ่มต้นเมื่อ ค.ศ. 1167 สำเร็จลงเมื่อ ค.ศ. 1185 ด้วยเจตนาจะให้เป็นการศึกษาของแม่ชีลูกคณะในอาราม ได้รับคำกล่าวว่า นี่คือนิยามภาพฉบับแรกของโลกที่สร้างขึ้นโดยสตรี⁷

เนื้อหาต่าง ๆ ภายในผลงานหนังสือเลขาวิจิตร “สวนแห่งความสำราญ” เขียนกำกับไว้ด้วยภาษาละติน ประกอบด้วยด้วยบทกวี บทเพลงและภาพประกอบซึ่งกันว่าเป็นฝีมือของแมชีเฮอรั๊ดตลอดทั้งเล่ม ในจำนวนนี้มีภาพประกอบถึง 336 ภาพ เช่น ภาพ “ปรัชญาและศิลปศาสตร์ทั้งเจ็ด (Philosophy and the Seven Liberal Arts)” เป็นภาพวงกลมซ้อนกัน 2 วง วงใหญ่ที่อยู่กึ่งกลางเป็นภาพของเทพีปรัชญา (Philosophy) ประทับนั่งบนบัลลังก์ราชินี ทรงตรัสว่า “ภูมิปัญญาล้วนมาจากพระเจ้า” ด้านล่างเป็นภาพของโสกราตีสและเพลโตกำลังจดบันทึก วงกลมชั้นนอกล้อมรอบไปด้วยเทพเจ้าแห่งศิลปศาสตร์ทั้งเจ็ด ได้แก่ ไวยากรณ์ (grammar) วาทศาสตร์ (rhetoric) ตรรกศาสตร์ (dialectics) ดนตรี (music) เลขคณิต (arithmetic) เรขาคณิต (geometry) และดาราศาสตร์ (astronomy) ซึ่งศิลปศาสตร์ได้รับการยกให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาในยุคกลาง เป็นตัวแทนของทักษะและความรู้ทั่วไปที่จำเป็นต้องใช้ในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูงและขุนนาง

⁷Schmidt, Charles, *Herrade of Landsberg* (Heitz und Mundel Strasbourg, 1980), pp. 35-48.

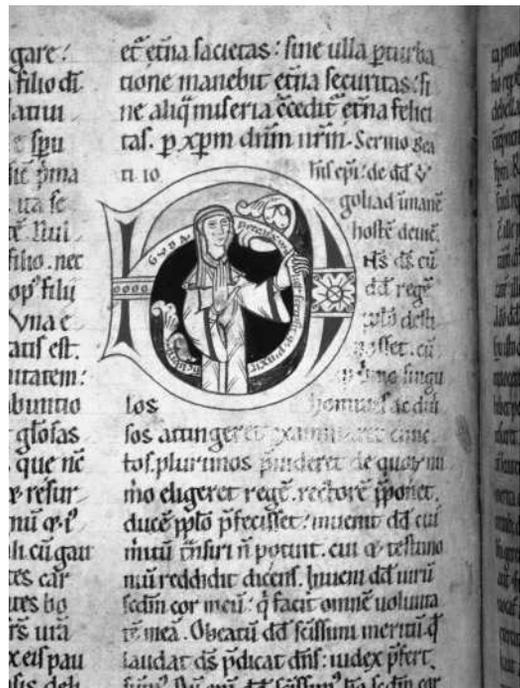
กูดาร์ (Guda, คริสต์ศตวรรษที่ 12)

กูดาร์ หรือกูทาร์ (Guta) หรือแม่ชีกูดาร์ (Guda) ชาวเยอรมันในสมัยกลาง มีผลงานการเขียน แต่ไม่มีบันทึกประวัติข้อมูลใด ๆ เกี่ยวกับแม่ชีกูดาร์ หลงเหลืออยู่เลย การศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและการทำงานของเธอจึงเป็นเรื่องยากยิ่ง แม้กระทั่งทุกวันนี้ ยังไม่สามารถสรุปเรื่องราวได้อย่างชัดเจน ทราบแต่เพียงว่าแม่ชีกูดาร์เป็นชาวเมืองเวสต์ฟาเลน (Westfalen) และบวชเป็นชี เชื่อว่าเธอทำงานให้กับศาสนจักรในโบสถ์แห่งหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของแม่ชีกูดาร์ในทางประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตกมักนิยมนกล่าวถึงอยู่เสมอ ในนามของศิลปินหญิงคนแรกที่กล่าวถึงชื่อของตนเอง และกล่าววาดรูปเหมือนของตนเองปรากฏไว้

ภาพเหมือนของตัวเอง (Self-portrait) ของแม่ชีกูดาร์ ปรากฏอยู่บริเวณอักษรตัว D ซึ่งเป็นอักษรคำขึ้นต้นในหน้าหนึ่งของหนังสือทางคริสตศาสนาชื่อ Homeliary หรือ Homeliary of Saint Bartholomew ในราว ค.ศ. 1100 (ปัจจุบันอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เมืองแฟรงก์เฟิร์ต) ลงข้อความประกอบภาพด้วยอักษรละตินว่า “กูดาร์ หญิงผู้เป็นคนบาปเป็นผู้เขียนและวาดลงในหนังสือเล่มนี้” จึงเชื่อได้ว่าหนังสือเลขาวิจิตรในหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ก็น่าจะเป็นฝีมือการเขียนตัวอักษรจากแม่ชีกูดาร์ ด้วยเช่นกัน หรือไม่ก็คือแม่ชีกูดาร์อาจมีส่วนร่วมในการเขียนภาพประกอบและอักษร สิ่งสำคัญก็คือภาพและข้อความดังกล่าว ยืนยันได้ถึงความกล้าหาญของเธอที่กล่าวชื่อนามและวาดตัวเองประกอบไว้ (ซึ่งในสมัยกลางของยุโรป เป็นสิ่งที่ยากจะเกิดขึ้นได้)

กูดาร์

กูดาร์

Self-portrait in Homeliary

หนังสือเลขาวิจิตร คริสต์ศตวรรษที่ 12

หอสมุดแห่งชาติ เมืองแฟรงก์เฟิร์ต เยอรมนี

คลาริเซีย ซอลเตอร์ (Claricia Psalter, ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12-ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13)

คลาริเซีย ซอลเตอร์

คลาริเซีย ซอลเตอร์

Self-portrait as swinging from the tail of a letter Q
หนังสือเลขาวิจิตร คริสต์ศตวรรษที่ 12
พิพิธภัณฑ์ศิลปะวอลเตอร์ส
สหรัฐอเมริกา

คลาริเซีย ซอลเตอร์ หรือ แมซีคลาริเซีย ซอลเตอร์ ชาวเยอรมัน ไม่มีประวัติแน่ชัดในวันเดือนปีเกิด แต่ตามบันทึกของทางคริสตจักรแล้วนั้น กล่าวว่าเธอมีชีวิตในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12 ซึ่งเป็นสมัยกลางของยุโรป และได้รับการยอมรับว่าเป็นศิลปินหญิงในฐานะของแมซีในสังกัดของคณะเบเนดิกติน (Benedictine Order) อารามแซงต์อูริก และแซงต์อัลฟา (St. Ulrich's and St. Afra's Abbey) เมืองออร์สบวร์ก (Augsburg) เยอรมนี

แมซีคลาริเซีย ซอลเตอร์มีผลงานการเขียนภาพประกอบอักษรหรือหนังสือเลขาวิจิตร ที่วาดด้วยตนเองทั้งเล่ม สันนิษฐานว่าเป็นผลงานที่สร้างขึ้นเมื่อราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13

ในจำนวนภาพจิตรกรรมประกอบตัวอักษรบนหนังสือเลขาวิจิตรฝีมือของแมซีคลาริเซีย ซอลเตอร์ อาทิ ภาพคริสตสมภพ (Nativity) แสดงถึงเหตุการณ์ประสูติกาลของพระเยซูคริสต์ ภาพดั่งกล่าวใช้สีทองเป็นส่วนประกอบของการเสริมลักษณะเด่น เช่น รัศมีเหนือพระเศียรของพระแม่มาริอาและพระเยซูกุมาร รวมทั้งเส้นขอบของคอกม้า และกรอบรอบนอก ภาพดั่งกล่าวยังมีรูปแบบเช่นเดียวกับคตินิยมทางคริสต์ศาสนาที่ไม่แสดงอารมณ์ทางสีหน้า เช่นเดียวกับภาพของนักบุญที่ปรากฏในเล่มก็มีลักษณะสร้อยยาวแบบอทธิพลกอทิก

แต่มีสิ่งหนึ่งที่กลายมาเป็นหัวข้อที่น่าสนใจ และนำมาซึ่งการถกเถียงถึงทุกวันนี้ก็คือ การออกแบบลวดลายบนตัวอักษรแต่ละหน้าของหนังสือเลขาวิจิตร เมื่อขึ้นหน้าใหม่จะนิยมใช้อักษรตัวต้นให้มีขนาดใหญ่ และนิยมออกแบบประดิษฐ์ด้วยลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงามด้วยเส้นโค้งอันอ่อนหวานพลิ้วไหว หน้าทีขึ้นต้นด้วยพยัญชนะตัว Q บริเวณใต้หางของตัวอักษร Q มีภาพของหญิงสาวในชุดคลุมยาวกำลังแสดงกิริยารวกับการไล่ชิงเข้าใต้พยัญชนะดังกล่าว เหนือบริเวณศีรษะของหญิงคนนั้นมีตัวอักษรเขียนว่า “Claricia” ตรงกับชื่อคำว่า “คลาริเซีย” สันนิษฐานว่า อาจเป็นภาพเหมือนของเธอตนเอง³ แม้ว่าบ้างไม่เชื่อและไม่เห็นด้วย เพราะการทำงานศิลปะเพื่อคริสต์ศาสนาจะไม่นิยมวาดภาพของตนเอง

³Chadwick, Whitney, (2007), *Women, Art, and Society* (London: Thames & Hudson), p. 53.

สตรีผู้เย็บปักถักร้อยบนเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ป (Syon Cope) (คริสต์ศตวรรษที่ 13)

เสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ป (Syon Cope) เป็นผ้าปักของอังกฤษ เรียกกันในสมัยกลางว่า “โอปัส แองกลิคานุม (Opus Anglicanum)” หมายถึง งานของอังกฤษ (English work) ซึ่งเป็นศัพท์ที่ใช้เรียกงานประเภทเย็บปักถักร้อยในอังกฤษโบราณ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 บ้างว่าอาจเป็นช่วงระหว่าง ค.ศ. 1300-1320 ช่วงสมัยศิลปะกอทิก โดยสตรีนิรนามชาวอังกฤษ เพราะไม่มีการลงชื่อผู้สร้างและไม่มีข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับรายนามของผู้สร้างเสื้อคลุม อาจเป็นฝีมือของสตรีเพียงคนเดียวหรือหลายคนช่วยกันสร้างก็เป็นได้ เป็นการเย็บปักลงบนเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ (cope) หรือเสื้อโค๊ป ด้วยไหม ด้ายสีเงินและสีทองบนผ้าลินิน ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์วิกตอเรียและอัลเบิร์ต (Victoria and Albert Museum) กรุงลอนดอน⁹

คำว่า ไซออน (Syon) มีที่มาจากชื่อของอารามไซออน หรือบริจิตติน คอนแวนต์แห่งไซออน (Bridgettine convent of Syon) เมืองมิดเดิลเซก (Middlesex) ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอังกฤษ ซึ่งเป็นอารามในสังกัดคณะบริจิตติน (Bridgettine Order) ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1414-1415 โดยพระเจ้าเฮนรีที่ 5 (King Henry V) ทำให้สันนิษฐานว่า แต่เดิมนั้นเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ปน่าจะเก็บรักษาไว้ที่อารามไซออน หรือบริจิตตินคอนแวนต์แห่งไซออนนั่นเอง

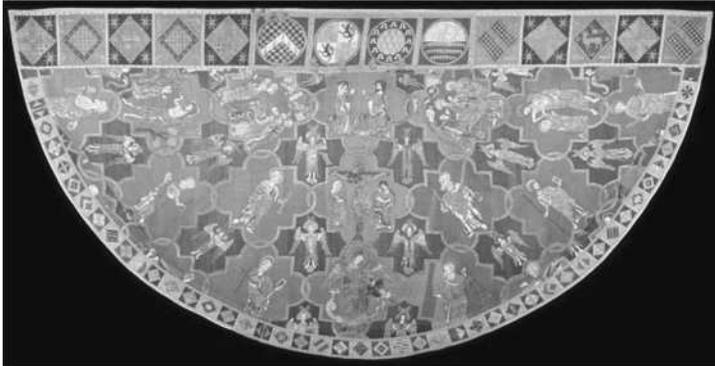
ส่วนคำว่า โค๊ป (Cope) คือเสื้อคลุมที่บาทหลวงผู้สูงศักดิ์ เช่น บิชอป (Bishop) หรือ มุขนายกใช้สวมในขบวนแห่ และศาสนพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ในคริสต์ศาสนา มีลักษณะเป็นเสื้อคลุมขนาดใหญ่ แขนหลวมกว้าง ชายเสื้อแผ่ออกเป็นครึ่งวงกลม บริเวณคอปกของโค๊ปซึ่งมีขนาดใหญ่จึงได้รับการออกแบบด้วยการเย็บปักลวดลายต่าง ๆ อย่างวิจิตรสวยงามและคลุมห้อยลงมาจากส่วนไหล่ทั้งสองข้าง ในภาพจิตรกรรมคริสต์ศิลป์มักเห็นภาพของเทวทูตสวมเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ และความสง่างาม

เทคนิคการเย็บปักเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ป ได้รับการยกย่องว่าเป็นกรรมวิธีชั้นสูง ด้วยทักษะการเย็บปักที่มีความละเอียดประณีต ใช้การปักด้วยมือทั้งหมดเพื่อให้เกิดเป็นพื้นผิวและลวดลายต่าง ๆ มีการเย็บแบบตะเข็บเดินเส้น ปักแนวทึบ และแบบไขว้ อาทิ เทคนิค surface couching, stem stitch และ split stitch

ภาพจิตรกรรมด้วยการเย็บปักบนเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ปประกอบไปด้วยเรื่องราวของคริสต์ประวัติ ลักษณะองค์ประกอบเป็นแบบแผ่กระจายแบบรัศมีเรียงซ้อนกัน 4 แถว มีรายละเอียดอันงดงามด้วยภาพของพระเยซู พระแม่มารีย์ อัครธรรมทูต และเทวทูต การสร้างภาพต่าง ๆ ยังคงอิทธิพลแบบจิตรกรรมสมัยกลาง ลักษณะท่าทางที่สง่างามแต่ไม่แสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึกทางสีหน้า รูปร่างผอมสูงและยังคงแข็งกระด้าง แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยเทคนิคการเย็บปักที่เชื่อแน่ว่าเป็นฝีมือของสตรีชาวอังกฤษ

⁹The Nations of Britain: England - The Syon Cope. Available from: http://www.bbc.co.uk/history/british/middle_ages/nations_britain_01.shtml/2014.

แสดงออกถึงทักษะความเชี่ยวชาญชั้นสูง เพราะรอยตะเข็บบนพื้นผิวมีการเย็บปักแบบหลากหลาย ทำให้ลักษณะของเสื้อผ้าอาภรณ์ของบุคคลต่าง ๆ มีความสวยงาม รี้วผ้าที่ปล่อยห้อยลงมา มีความเบาบาง การทับซ้อนของผ้าคลุมมีการจัดวางซ้อนทับอย่างประณีต เสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ปได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในสมบัติล้ำค่าในสมัยกลางของอังกฤษที่ยังหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน

เสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์
ไซออนโค๊ป (Syon Cope)
คริสต์ศตวรรษที่ 13
ไหม ด้ายสีเงินและสีทองบนผ้าลินิน
The Victoria and Albert
Museum, London

ส่วนรายละเอียดของเสื้อคลุมประจำสมณศักดิ์ไซออนโค๊ป
The Victoria and Albert Museum, London

บูร์กอร์ เลอ นัวร์ (Bourgot Le Noir, คริสต์ศตวรรษที่ 14)

ศิลปินหญิงชาวฝรั่งเศส ผู้มีชื่อเสียงด้านหนังสือเลขาวิจิตร แต่ส่วนใหญ่แล้วมักจะรู้จักเธอในนามว่า “บุตรสาวของฌ็อง เลอ นัวร์ (Jean Le Noir's daughter)” ไม่มีประวัติหรือการบันทึกใด ๆ เกี่ยวกับบูร์กอร์ เลอ นัวร์ ทราบแต่เพียงว่า เธอเป็นบุตรสาวและเป็นผู้ช่วยของบิดาคือ “ฌ็อง เลอ นัวร์ (Jean Le Noir)” ศิษย์ของ ฌ็อง ปูแซล (Jean Pucelle) ซึ่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 ฌ็อง เลอ นัวร์เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านหนังสือเลขาวิจิตรแห่งฝรั่งเศส ค.ศ. 1331 ฌ็อง เลอ นัวร์ได้นำบูร์กอร์ผู้เป็นบุตรสาว เข้าทำงานรับใช้โยลันเดแห่งฟรานเดอ (Yolande of Flanders) ปราบกว่าผลงานเอกสารตัวเขียนสีวิจิตรของทั้งสองเป็นที่พอพระทัยเป็นอย่างมาก จึงได้ทรงพระราชทานบ้านที่กรุงปารีสให้เป็นการตอบแทน

ระหว่างช่วงต้น ค.ศ. 1370 บูร์กอร์ เลอ นัวร์ และบิดา ได้เข้าทำงานกับดยุคแห่งเบอร์รี (Duke of Berry) ในเมืองบูร์ก (Bourges) ทำให้ชื่อเสียงของฌ็อง เลอ นัวร์เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในฝรั่งเศส แต่ทว่า เนื่องจากในสมัยนั้น บทบาทของผู้หญิงไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม และไม่อนุญาตให้ทำงานทางศิลปกรรมใด ๆ การบันทึกชื่อของผู้วาดสรรคผลงาน จึงมักลงเพียงสั้น ๆ ว่า ฌ็อง เลอ นัวร์และบุตรสาว แต่กระนั้น ย่อมประจักษ์ได้ว่า ในทุก ๆ แห่งที่บิดาของเธอรับทำงานศิลปะ จะต้องพาบูร์กอร์ไปด้วยเสมอ ย่อมเป็นที่คาดเดาได้ว่า บูร์กอร์ เลอ นัวร์ต้องมีฝีมือทางจิตรกรรมและช่างงานด้านเอกสารตัวเขียนสีวิจิตรอย่างแน่ชัด

ผลงานศิลปะอันเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายของบูร์กอร์ เลอ นัวร์ (ในนามของฌ็อง เลอ นัวร์และบุตรสาว) ก็คือ “หนังสือของบอน เดอ ลูกซอมบูร์ก (Psalter¹⁰ of Bonne de Luxembourg)” ซึ่งเป็นหนังสือบทสวดมนต์ตามเวลา (book of hours) ที่วาดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1348-1349

บอน เดอ ลูกซอมบูร์ก (Bonne de Luxembourg, ค.ศ. 1315-1349) หรือดัชเชสแห่งนอร์มังดี (Duchess of Normandy) เป็นเจ้าหญิงแห่งโบฮีเมียในยุโรปกลาง พระนางได้อภิเษกสมรสกับของ ดยุกแห่งนอร์มังดี (John, duke of Normandy) ซึ่งภายหลังได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้ามองที่ 2 แห่งฝรั่งเศส (King John II of France) แต่ทรงสวรรคตก่อนวัยอันควรเพียง 34 พรรษา หนังสือบทสวดมนต์ตามเวลาเล่มนี้ เขียนอุทิศให้กับพระนางผู้เป็นมเหสีองค์แรกของพระเจ้ามองที่ 2 แห่งฝรั่งเศส

ผลงานหนังสือเลขาวิจิตรบนหนังสือของบอน เดอ ลูกซอมบูร์ก แสดงให้เห็นถึงฝีมือทางจิตรกรรมการวาดภาพประกอบของบูร์กอร์ เลอ นัวร์ และบิดา มีลักษณะโดดเด่นด้วยสีฝุ่น สีเอกรงค์เทา และแผ่นทองคำบนกระดาษ มีความยาว 315 หน้า ในแต่ละหน้าใช้การเขียนตัวอักษรประกอบภาพวาด มีเนื้อความสดุดีพระเจ้าผู้เป็นเป็นเจ้า การอ่อนน้อมแด่พระเยซูคริสต์ และการตายอันเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง ได้รับการยกย่องว่ามีการถ่ายทอดลักษณะของมนุษย์ที่แลดูคล้ายจริง มีการจัดวางองค์ประกอบที่มีจังหวะ มีการแสดงออกทางสีหน้าและอารมณ์อันสะเทือนใจ มีความประณีตทั้งตัวอักษร ลวดลาย และสี¹¹

¹⁰ คำว่า Psalter เป็นภาษากรีก แปลว่า หนังสือ

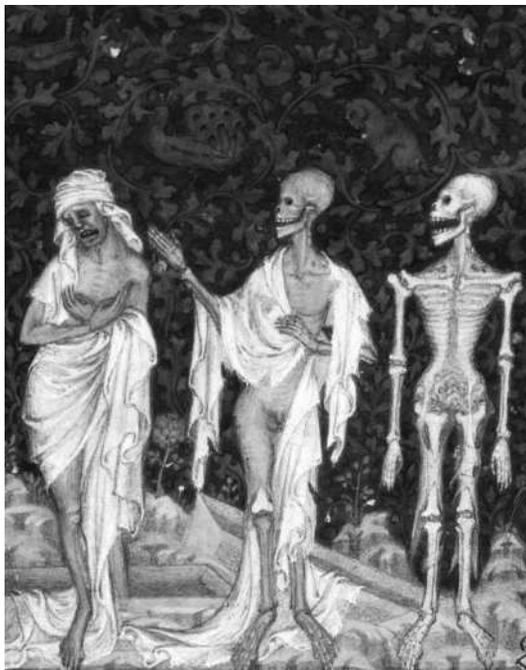
¹¹ Tolley, T., (2013), *The Oxford Companion to Western Art* (London: Oxford University Press), pp. 50-53.

บูร์กอร์ เลอ นัวร์
 Psalter of Bonne de Luxembourg
 ค.ศ. 1348-1349 หนังสือเลขาวิจิตร

ตัวอย่างภาพวาดในหนังสือเลขาวิจิตรบนหนังสือของบอน เดอ ลูกซอมบูร์ก อาทิ ภาพประกอบหน้าที่ 322 ชื่อ “สามชีวิตและสามความตาย (The Three Living and the Three Dead)” มีที่มาจากบทกวีในยุคกลางเล่าเรื่องราวของกษัตริย์ 3 องค์ที่ออกประพาสล่าหมีป่า แต่ทั้งสามพระองค์ทรงพลัดหลงกับผู้ติดตามเพราะหมอกบดบังในกลางป่า ทำให้กษัตริย์ทั้งสามทรงแวดกลัวเป็นอย่างยิ่ง และทันใดนั้นพระองค์ก็ได้เห็นโครงกระดูกทั้งสามเดินออกมาจากหมอกควัน (ซึ่งเปรียบเช่นตัวซากสังขารของทั้งสามพระองค์เช่นกัน) ทำให้ทรงตระหนักได้ถึงคุณค่าของชีวิตที่มีควรเข่นฆ่าสังหารเพื่อความสำราญแห่งตน

อีกตัวอย่างหนึ่งนั้น ได้แก่ภาพ “การตรึงพระเยซูที่กางเขน (Crucifixion)” ในภาพดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีภาพเหมือนของพระนางบอน เดอ ลูกซอมบูร์กและพระสวามี (ดยุกแห่งนอร์มังดี) ทรงคุกเข่าสวดอ้อนวอนแทบพระบาทใต้กางเขน (อาจสะท้อนถึงความหมายขอให้ทรงปกป้องพระนางจากการประชวร) นับเป็นอีกภาพหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงทักษะการวาดภาพเหมือนที่มีชีวิตชีวาของบูร์กอร์ เลอ นัวร์

บูร์กอร์ เลอ นัวร์
 ภาพ The Three Living and the Three Dead
 หนังสือบทสวดมนต์ตามเวลาของบอน เดอ ลูกซอมบูร์ก

บูร์กอร์ เลอ นัวร์
 Dead Crucifixion หนังสือบทสวดมนต์ตามเวลา
 ของบอน เดอ ลูกซอมบูร์ก

ซาบีนา ฟอน สเตินแบช (Sabina von Steinbach, คริสต์ศตวรรษที่ 13)

ซาบีนา ฟอน สเตินแบช หรือซาบีนาแห่งเมืองสเตินแบช (Sabina of Steinbach) เป็นประติมากรหญิงคนแรกและคนเดียวที่มีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ศิลปะหญิงในโลกตะวันตกสมัยกลาง เป็นหญิงชาวแคว้นอาลซัส (ปัจจุบันอยู่ในประเทศฝรั่งเศส) มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 เรื่องราวและประวัติของซาบีนา ฟอน สเตินแบชมีทั้งจากการบันทึกและตำนานในเยอรมนีและฝรั่งเศส กล่าวกันว่า เธอเป็นบุตรสาวของเออร์วิน ฟอน สเตินแบช (Erwin von Steinbach, ค.ศ. 1244-1318) สถาปนิกผู้รับผิดชอบการก่อสร้างมหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์ก (Notre-Dame de Strasbourg) หรือมหาวิหารสตราสบูร์ก (Strasbourg Cathedral) ภายหลังจากบิดาถึงแก่กรรมลง ในขณะที่มหาวิหารยังสร้างไม่แล้วเสร็จ ภาระงานครั้งนี้จึงตกอยู่กับตัวเธอเองและพี่ชายคือโจฮาน ฟอน สเตินแบช (Johann von Steinbach) หลังจากนั้นมาการก่อสร้างมหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์กโดยสองพี่น้องสเตินแบชจึงดำเนินต่อตั้งแต่ ค.ศ. 1318 จนแล้วเสร็จใน ค.ศ. 1339 เชื่อกันว่า ซาบีนา ฟอน สเตินแบชผู้เป็นบุตรสาวเป็นทั้งช่างก่อสร้างและประติมากรผู้เชี่ยวชาญ การรับช่วงต่อจากบิดาจึงเป็นการบ่งบอกถึงทักษะฝีมือชั้นเยี่ยมของเธอที่ได้รับการว่าจ้างจากศาสนจักร แต่เนื่องจากความเป็นสตรีซึ่งสังคมสมัยกลางของยุโรปไม่ให้ความสำคัญหรือยกย่อง ทำให้ไม่มีการบันทึกจารึกชื่อของเธอว่าเป็นหนึ่งในผู้สร้างมหาวิหารแห่งนี้

ประเด็นที่เชื่อว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกตัวตนในฐานะประติมากรของซาบีนา ฟอน สเตินแบช มาจากบันทึกของมหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์กที่ตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1617 ซึ่งได้บรรยายเกี่ยวกับประวัติและการก่อสร้างมหาวิหาร โดยเฉพาะจากจารึกอักษรละตินที่เขียนไว้บนม้วนกระดาษในมือของประติมากรรมรูปนักบุญจอห์น (St. John) มีแกะสลักไว้ว่า “ขอขอบคุณต่อความศรัทธาของหญิงนามว่า “ซาบีนา” ผู้ให้เราเกิดขึ้นจากหินแกร่ง” ทำให้ได้รับการตีความถึงนามของ “ซาบีนา ฟอน สเตินแบช”

ภาพสีน้ำมันรูปเหมือนของ ซาบีนา ฟอน สเตินแบช

ภาพวาดโดย โมริทซ์ ฟอน ชวินน์

(Moritz von Schwind)

จิตรกรออสเตรีย ค.ศ. 1844

ผลงานที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะเชื่อว่าเป็นฝีมือของประติมากรหญิง “ซาบีนา ฟอน สเตนแบช” ก็คือ ประติมากรรมแบบกอทิกที่แกะสลักจากหินจำนวน 2 รูปบริเวณประตูหน้า (portal) ทางด้านทิศใต้ของ มหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์ก ได้แก่ ประติมากรรมรูปสตรี 2 นาง คือ เอกเคลเซีย (Ecclesia) กับซินนาก็อก (Synagogue) ทั้งหมดแกะสลักขึ้นเมื่อราว ค.ศ. 1230 ฝีมือการแกะสลักประติมากรรม ทั้งสองนี้ แม้ว่าจะเกิดขึ้นในแบบอย่างประติมากรรมกอทิกที่รูปร่างเพรียวสูง แต่ทว่า สำหรับประติมากรรม เอกเคลเซียและซินนาก็อกของซาบีนา ฟอน สเตนแบช สามารถสื่อถึงความงามของหญิงสาวพรหมจรรย์ และอากัปกริยาที่อ่อนช้อย มีจังหวะการยืนที่ไม่แข็งทื่อ รวมทั้งยังแสดงความหมายแฝงทางอากัปกริยาของ สตรีได้อย่างงดงาม¹²

เอกเคลเซีย (Ecclesia) เป็นภาษาละติน หมายถึง โบสถ์ (church) ในคริสต์ศาสนา
ซินนาก็อก (Synagogue) เป็นภาษาละติน หมายถึง โบสถ์ยิวในศาสนาユดา

ซาบีนา ฟอน สเตนแบช
ประติมากรรมเอกเคลเซียและซินนาก็อก
(Ecclesia and Synagogue)
Musée de l'Oeuvre Notre-Dame, Strasbourg, France

ซาบีนา ฟอน สเตนแบช
เอกเคลเซีย (ประติมากรรมจำลอง)
บริเวณประตูหน้าทางด้านทิศใต้
ของมหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์ก

¹² Kidd, Karen, (2009), *Haunted Chambers: the Lives of Early Women Freemasons (USA)*: Cornerstone Book Publishers), pp. 204-206.

ปัจจุบัน ประติมากรรมจริงของเอคเคลเซีย และซินนาก็อก เก็บรักษาไว้ที่ Musée de l'Oeuvre Notre-Dame เมืองสตราสบูร์ก ฝรั่งเศส ส่วนที่ติดตั้งอยู่ประตูหน้าด้านทิศใต้เป็นประติมากรรมจำลองเท่าจริง

ประติมากรรม “เอคเคลเซีย” และ “ซินนาก็อก” ถือเป็นสัญลักษณ์หมายถึง “หญิงพรหมจรรย์ผู้รู้ตนกับผู้โง่เขลา” อุปมา เอคเคลเซียคือ wise Christian virgins (หญิงพรหมจรรย์ชาวคริสต์ผู้รู้ตน) และซินนาก็อก คือ foolish Jewish virgins (หญิงพรหมจรรย์ชาวยิวผู้โง่เขลา) ดังนั้น ประติมากรรมเอคเคลเซียจะถือตะเกียง (หรือถ้วย) และธงรูปกางเขน บนศีรษะสวมมงกุฎ ในขณะที่ประติมากรรมซินนาก็อกจะเป็นรูปหญิงสาวตาบอดไร้มงกุฎ หอกที่บิ่นหัก และม้วนหนังสือที่หลุดร่วง

ประติมากรรมเอคเคลเซียและซินนาก็อกพบเห็นได้มากในศิลปะสมัยกอทิก และยังมีอิทธิพลไปถึงสมัยหลังที่มาของรูปดังกล่าวนี้สื่อถึงความหมายในพันธสัญญาใหม่ (The New Testament) ตามคติธรรมเรื่องหญิงพรหมจรรย์ผู้รู้ตนกับผู้โง่เขลา (Parable of the Wise and foolish Virgins) หรือ คติธรรมของหญิงพรหมจรรย์ทั้งสิบ (The Parable of the Ten Virgins) มีเขียนไว้ในบันทึกของนักบุญแมทธิว (St. Matthew, 25: 1-13) กล่าวถึงหญิงพรหมจรรย์ 10 คนที่ต้องการเป็นเพื่อนเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน พวกนางต่างถือตะเกียงของตนไปเตรียมตัวรอรับขบวนเจ้าบ่าว ในจำนวนหญิงสาวทั้งสิบนั้น มีหญิงสาว 5 คนที่มีปัญญาและรู้ตนจึงเตรียมน้ำมันใส่ภาชนะมาด้วย ในขณะที่หญิงสาวอีก 5 คนที่โง่เขลาเอาแต่เพียงตัวตะเกียงเท่านั้น ในขณะที่รอคอยขบวนเจ้าบ่าวที่มาสาย ต่างก็ง่วงเหงาและหลับไป ครั้นถึงเวลาเที่ยงคืน ขบวนเจ้าบ่าวผ่านมาถึง บรรดาหญิงพรหมจรรย์ 5 คนที่เตรียมน้ำมันใส่ภาชนะมาด้วยจึงสามารถเข้าร่วมขบวนของเจ้าบ่าว แต่หญิงพรหมจรรย์อีก 5 คน ตะเกียงของเธอได้ดับไปเสียแล้ว พวกนางจึงต้องไปซื้อหาน้ำมัน ดังนั้น เมื่อพิธีแต่งงานเริ่มขึ้นและประตูปิดลงจึงมีแต่เพียงหญิงพรหมจรรย์ 5 คนเข้าร่วมพิธี ในขณะที่หญิงสาวอีก 5 คนที่เป็นผู้โง่เขลามาช้าไปเสียแล้ว ความหมายของคติธรรมเรื่องหญิงพรหมจรรย์ผู้รู้ตนกับผู้โง่เขลาจึงเปรียบกับการเผารอคอยเพื่อรอการกลับมาของพระเยซูคริสต์ (The Second Coming of Christ)

ซาปึนา ฟอน สเตนแบช
ซินนาก็อก (ประติมากรรมจำลอง)
บริเวณประตูหน้าทางด้านทิศใต้
ของมหาวิหารนอเตรอดาม เดอ สตราสบูร์ก

ศิลปินหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 (Female artists in 15-16th century) สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance)

สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา หรือเรอเนซองส์ หรือเรอเนสซองส์ (Renaissance) เป็นช่วงเวลา ศิลปะตะวันตกได้รับการยอมรับว่าก้าวเข้าสู่สมัยรุ่งเรืองหรือยุคทองแห่งศิลปะ ความหมายของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาคือการฟื้นฟูศิลปะกรีก-โรมันในอดีตขึ้นมาอีกครั้ง แต่ไม่ใช่การลอกเลียนแบบ หากแต่เป็นการนำอุดมคติและแบบอย่างศิลปะกรีก-โรมันมารับใช้ศาสนจักร เริ่มต้นที่เมืองฟลอเรนซ์ อิตาลี จากนั้นแบบอย่างศิลปะฟื้นฟูศิลปวิทยาก็ได้แพร่หลายทั่วยุโรป

หลักปรัชญากรีก-โรมันว่าด้วยลัทธิมนุษยนิยม (Humanism) ที่ยึดถือมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางที่สำคัญที่สุด ทำให้ทัศนคติของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาเปลี่ยนไป อย่างไรก็ตาม ศิลปะสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยายังคงเป็นการแสดงถึงเนื้อหาของความศรัทธาในคริสต์ศาสนา แต่ก็ยกย่องในความเป็นปัจเจกบุคคล โดยนำหลักสุนทรียภาพตามแบบคติกรีก-โรมันมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน คริสตจักรยังคงเป็นผู้อุปถัมภ์ที่สำคัญของเหล่าศิลปิน ด้วยการมอบหมายงานใหญ่ ๆ ให้แก่บรรดาจิตรกร ประติมากร และสถาปนิกให้แสดงความสามารถประลองปัญญาและมีมืออย่างเต็มที่ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว ระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ หรือ “ฟิวดัล” เริ่มเสื่อมอำนาจลง ชนชั้นคหบดีจึงเข้ามาแทนที่การขึ้นาทางเมือง ทำให้เกิดการสนับสนุนและอุปถัมภ์ซบเลี้ยงศิลปินไว้เพื่อเชิดหน้าชูตาศักดิ์ฐานะของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตระกูลเมดิชี (Medici) ซึ่งเป็นตระกูลคหบดีแห่งเมืองฟลอเรนซ์ทางตอนเหนือของอิตาลี เป็นตระกูลที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะได้เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ค้ำชูเหล่าบรรดานักปราชญ์ กวี และศิลปิน ให้สามารถสร้างสรรค์ศิลปวิทยาแขนงต่าง ๆ อย่างเต็มที่ ด้วยเจตนาารมณ์ที่ต้องการให้ฟลอเรนซ์เป็นดั่งเอเธนส์ของกรีกในอดีต

เลโอนาร์โด ดา วินชี (Leonardo da Vinci) มิเกลันเจโล (Michelangelo) และราฟาเอล (Raphael) สามอัจฉริยะศิลปินแห่งยุครุ่งเรืองหรือยุคทองสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (High Renaissance) ได้รับการยกย่องในผลงานศิลปะว่าบรรลุถึงจุดสูงสุดของฝีมือทางศิลปะ พุทธิปัญญา และความคิดสร้างสรรค์

หลังการถึงแก่กรรมของราฟาเอลเมื่อ ค.ศ. 1520 ยุครุ่งเรืองสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาได้สิ้นสุดลง ช่วงเวลาหลังจากนี้จนถึงก่อนแบบอย่างศิลปะบาโรก จึงนิยมเรียกกันว่า เป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาตอนปลาย (Late Renaissance) ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 และเรียกกันว่าเป็นช่วงสมัยศิลปกรรมแมนเนอริสม์ (Mannerism) มีความหมายว่า วิถีทางหรือวิธีการกระทำที่มีลักษณะ ท่วงที หรือแบบอย่างใน

ศิลปกรรมที่มีความนิยมคล้ายคลึงกัน¹³

คำว่า “แมนเนอริสม์” มีความหมายว่า ลัทธิเกินพอดี หรือจจริตนิยม¹⁴ ช่วงเวลานี้ นักประวัติศาสตร์บางท่านเรียกว่าเป็นช่วงเสื่อมของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) กล่าวคือ นำเอาแต่ส่วนที่เด่นของศิลปินเอกไปแต่งเติมเสริมต่อ บางท่านก็พิจารณาว่า เป็นการแสดงปฏิกิริยาต่อต้านทฤษฎีดุลยภาพและการประสานกลมกลืน ที่เคยยึดถือกันอย่างเคร่งครัดมาก่อน ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทั้งด้านการแสดงออกและรูปแบบได้ชัดเจนสมัยหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ศิลปกรรมลัทธิเกินพอดี (จจริตนิยม) หรือแมนเนอริสม์ เท่ากับเป็นสะพานเชื่อมช่องว่างระหว่างสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยากับสมัยบาโรก (Baroque) และมีแนวโน้มที่แสดงเค้าว่าเป็นต้นแบบของศิลปกรรมบาโรกด้วย¹⁵

ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ไปจนถึงลัทธิเกินพอดี (จจริตนิยม) หรือ “แมนเนอริสม์” อาจนับเป็นสมัยแรกที่คำว่า “ศิลปินหญิง (Female artists)” ถูกเรียกอย่างสมบูรณ์แบบบทบาทและสถานภาพของสตรีมีตัวตนในสังคมตะวันตก ในฐานะของคำว่า “ศิลปิน” อย่างแท้จริง ปรัชญาของความเป็นมนุษยนิยม ยืนยันถึงศักดิ์ศรีของสตรี พวกเขาแม้ไม่มีชื่อเสียงโด่งดังดังเช่นศิลปินที่เป็นเพศชายที่มีการจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ศิลปะแต่พวกเขามีตัวตนอยู่จริง และมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์จริง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ทำให้ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ได้รับการยอมรับอย่างแท้จริง แม้ไม่มีความเท่าเทียมก็ตาม

สังคมตะวันตกยังมองการเรียนรู้จิตรกรรมของผู้หญิงเป็นเรื่องแปลก และยากเกินกว่าพวกเขาจะกระทำได้ เช่นเดียวกับศาสตร์ทางคณิตศาสตร์ที่ยังคงกีดกันและห้ามผู้หญิงเรียนมาอย่างยาวนานหลายศตวรรษ การศึกษาศิลปะมีความละเอียดลึกซึ้งซึ่งจะต้องศึกษากายวิภาคจากศพคนตายจริง ๆ เพราะผู้เป็นจิตรกรจะต้องเรียนรู้โครงสร้างและกายวิภาคของมนุษย์ ทั้งกระดูกและกล้ามเนื้อ ที่สำคัญคือ ยังต้องวาดภาพเปลือยที่มีต้นแบบจากร่างเปลือยของเพศชาย ในขณะที่ค่านิยมสังคมยังมองเพศหญิงต่ำด้อยกว่าเพศชาย และสตรีที่ติงามยังต้องอยู่เย้าฝ้าเรือน การเรียนศิลปะเป็นแค่เพียงงานอดิเรกของผู้หญิงที่มาจากชนชั้นสูง แต่ไม่สามารถเป็นอาชีพในฐานะจิตรกรได้

อย่างไรก็ตาม ชื่อและประวัติบางส่วนของศิลปินหญิงสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา และสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาดอนปลาย หรือ “แมนเนอริสม์” มีบันทึกไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ศิลปะชื่อ “Vite” หรือ Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects (ชีวิตของอัจฉริยะจิตรกร, ประติมากร, และสถาปนิก) เขียนโดย จอร์โจ วาซารี (Giorgio Vasari, ค.ศ. 1511-1574) บันทึกดังกล่าวเขียนไว้เมื่อ ค.ศ. 1550 และ

¹³ กัจจกร สุนพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก 2 : ศิลปะตะวันตกยุคกลาง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า 388.

¹⁴ ศัพท์ศิลปะ ราชบัณฑิตยสถาน mannerism (ลัทธิเกินพอดี, จจริตนิยม) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://rirs3.royin.go.th/coinages/webcoinage.php/2558>.

¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ : บริษัทเพื่อนพิมพ์จำกัด, 2530), หน้า 109.

พิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อ ค.ศ. 1568 รวมทั้งยังมีการกล่าวถึงในข้อเขียนของโลโดวิโก กุยเซียดีนี (Lodovico Guicciardini, ค.ศ. 1521-1589) นักเขียนชาวฟลอเรนซ์ ทำให้นามของศิลปินหญิงเหล่านี้มีบันทึกไว้

ในช่วงสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ศิลปินหญิงที่มีผลงานศิลปะ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นแม่ชี และโดยมากเป็นผลงานจิตรกรรมหนังสือเลขาจิตร ได้แก่ แคทเธอริน เดอ โบโลญญา, มาเรีย ออร์มานี, ซิลเบลลา เดอ บอนดอร์ฟ และเพลาดิลา เนลลี ในสมัยนี้มีเพียง โปรเปอเซีย เด รอสซี เพียงคนเดียวที่เป็นประติมากรหญิง

สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาตอนปลาย หรือ “แมนเนอริสม์” มีรายนามศิลปินหญิงชาวเฟลมิช ได้แก่ เลวีน่า เทียร์ลิงก์, กาเตรีนา ฟาน เฮมิสเซน, ไมเกน เพอร์ฮูลสต์ และเอสเธอร์ อิงกลิส ส่วนศิลปินหญิงชาวอิตาลี ได้แก่ จิตรกรสองพี่น้องคือ โซโฟนิสบา แองกิสโซลา และลูเซีย แองกิสโซลา, ไดอานา สคัลโตรี, ลาวินียา ฟอนทานา, เฟเด กาลิเซีย, บาร์บารา ลองฮี และมารีเอตตา โรบุสติ บุตรสาวของจิตรกรเอก “ตินโตเรตโต (Tintoretto)” นอกจากนี้ยังมี ซูซาน เดอ กูร์ ศิลปินชาวฝรั่งเศสที่ทำงานด้านงานศิลปะเครื่องเคลือบ

เรื่องราวและผลงานของศิลปินหญิงในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ล้วนมีสีสันและปรากฏผลงานศิลปะอันหลากหลาย ทั้งจิตรกรรม จุลศิลป์ ภาพพิมพ์ และประติมากรรม จึงควรค่าแก่การบันทึกและเรียนรู้ เพื่อศึกษาค้นคว้าสืบไป